

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM
PEDAGÓGIAI KAR

PEDAGÓGUSKÉPZŐ INTÉZET

HITÉLETI -ÉS KÖRNYEZETI NEVELÉS KAPCSOLATA A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS
ÓVODÁKBAN

(Tudományos Diákköri Dolgozat)

Témavezető:

DR. BÁRDI ÁRPÁD

Főiskolai Docens

Készítette:

SZOVA ZSUZSANNA ESZTER

Neveléstudomány szakos
hallgató

NAGYKŐRÖS

2024.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	3
1. Az óvoda.....	4
1.1 Az óvoda, mint köznevelési intézmény	4
2. Érzelmek az óvodában.....	7
2.1 Az óvodás korú gyermek erkölcsi fejlődése	7
2.2. Az óvodás korú vallásos érzelmeinek fejlődése	10
3. Református óvodák Magyarországon	12
3.1 A Református Óvodák kerettanterve	13
3.2 Az óvodai nevelés tervezése	14
3.3 Környezeti és hitéleti nevelés az óvodákban	15
4. A kutatás célja, módszere, eszközei	19
4.1 Pedagógiai programok	20
4.2 Interjú.....	23
4.3 Kérdőív	24
4.4 Eredmények	25
5. Segédanyagok.....	39
5.1 Környezeti-hitéleti segédanyagok.....	39
6. Összegzés	47
Felhasznált irodalom jegyzéke	50
Szakkönyvek	50
Folyóiratok.....	50
Internetes hivatkozások.....	50
Interjú.....	51
Pedagógiai Programok	51
Ábrák Jegyzéke.....	52
Mellékletek	52

*„És megismertettem velük a te nevedet, és
ezután is megismertetem, hogy az a szeretet,
amellyel engem szerettél, bennük legyen, és én
is őbennük.” Jn 17,26*

BEVEZETÉS

Kisgyermekkorom óta a keresztyén hit része volt az életemnek. Már óvodás koromban jártam hittanra, gyülekezeti alkalmakra. Általános iskolában, habár állami intézménybe jártam, egy olyan, mélyen hívő, keresztyén tanítót rendelt mellém Isten, aki a mindennapok során is igyekezett minden tapasztalásunkba, tanulásunkba bevonni az Urat, az Ő csodálatos teremtményét. Gimnáziumi tanulmányaimat egy református gimnáziumban végeztem, ahol áthatalmította a mindennapjainkat az Istennel való kapcsolat. Református hittanoktatóként és óvodapedagógusként végeztem, és a munkahely kiválasztásánál fontos szempont volt számomra, hogy egyházi intézményben dolgozhassak, ahol a továbbra is szorosan része maradjon az életemnek, munkámnak. Egyházi intézményi pedagógusként kiemelten fontos felelősségünk van abban, hogy a gyermekeket megismertessük Istennel, az Ő csodálatos munkájával, és a Krisztusban beteljesedett megváltással. Óvodapedagógusként különösen nehéz dolgunk van, hiszen a kisgyermek, életkori sajátosságaikból fakadóan, még nem tudnak minden történettel azonosulni, illetve az egyes történetek hitvallásismereti-, erkölcsi- vagy dogmatikai tanítása számukra megfoghatatlan. Az óvoda tevékenységrendszerében azonban lehetőséget biztosít arra, hogy a különböző tevékenységi területekbe beleépítsük a hitéleti tartalmakat, ezáltal is bővítve a Bibliáról és a bibliai történetekről való ismereteiket. Számomra evidens volt az ilyen jellegű komplex tervezés, azonban a kollégáknál történt hospitálások alkalmával világossá vált, hogy nem minden kolléga él a hitéleti és egyéb tevékenységek komplex tervezésének lehetőségével.

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy mennyire általános a komplex hitéleti és környezeti tervezés és megvalósítás. Amennyiben megvalósul a komplex tervezés, úgy milyen plusz lehetőségeket tud adni a két tevékenységi terület összekapcsolása, illetve milyen jó gyakorlatokat tudnak felmutatni az intézmények ezen a területen. Továbbá szeretném azt is megvizsgálni, hogy milyen segédanyagokat ismernek az óvodapedagógusok a környezet és hitélet területéről, ezek mennyire elterjedtek, illetve mennyire használhatóak.

„A gyermek pedig növekedett és erősödött, megtelt bölcsességgel, és Isten kegyelme volt rajta.” Lukács 2,40

1.AZ ÓVODA

A magyar Országgyűlés 2011. XII. 29-én kihirdette a nemzeti köznevelésről szóló törvényt (továbbiakban köznevelési törvény, 2011. CXC. törvény), melyben a köznevelési intézményekben zajló pedagógiai munkát több szakaszra osztották. Az egyik ilyen nevelési periódus, az óvodai nevelés időszaka. A törvény kimondja, hogy „2. § (2) [...] Az állami, települési önkormányzati fenntartású intézményekben, továbbá az állami feladatellátásban részt vevő más fenntartású intézményben az óvodai nevelés [...] e törvényben meghatározott feltételeknek megfelelő gyermekek, tanulók számára térítésmentes. [...]”(2011. CXC törvény) A 2011. CXC. törvény az ingyenes óvodai nevelés mellett meghatározza azt is, hogy az óvodai nevelés hároméves korban kezdődik, és a tankötelezettség teljesítésének megkezdéséig tart. Az óvodai nevelés alapelveit az Óvodai nevelés országos alapprogramja (továbbiakban ÓNOAP, 2012., Alapprogram) határozza meg, az intézményeknek a helyi pedagógiai programjukat pedig az országos program alapján kell elkészíteniük.

A 2011. CXC. törvény rendelkezik a köznevelési intézmények fenntartóiról is, mely szerint a kategóriába tartozó létesítményeket az állam, valamint nemzetiségi önkormányzat, egyház jogi személy, vallási egyesület, más személy vagy szervezet hozhat létre, illetve óvodát települési önkormányzat is alapíthat és tarthat fent. A Magyar Református Egyház, illetve a református gyülekezetek által fenntartott óvodákkal a Református Óvodák Magyarországon című fejezetben bővebben foglalkozom.

1.1 AZ ÓVODA, MINT KÖZNEVELÉSI INTÉZMÉNY

A 2011. CXC. törvény hatálya alapján az óvodát, mint köznevelési intézményt, az idézett törvényen túl, az ÓNOAP, 2012. alapján tudjuk a legjobban megismerni. A köznevelési törvény rendelkezik az intézménybe járó gyermekek óvodakötelezettségéről, mely szerint minden hároméves kort betöltött gyermeknek napi négy órában kötelező az óvodai nevelésben részt venni.

Az ÓNOAP, 2012. a hazai óvodai neveléstörténet hagyományaira, értékeire, nemzeti sajátosságaira, a pedagógiai és pszichológiai kutatások eredményeire, a nevelésügy

nemzetközileg elismert gyakorlatára építve, Magyarország Alaptörvényének értékeit és Magyarország által aláírt nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeket figyelembe véve határozza meg a magyarországi óvodákban folyó pedagógiai munka alapelveit. Az óvodai nevelés pedagógiai alapelveinek meghatározásakor abból kell kiindulni, hogy a gyermekeket szeretetteljes gondoskodás és különleges védelem illeti meg, hiszen fejlődő személyiségek, nevelésüknek joga elsősorban a családnak, és ehhez nyújt segítséget, kiegészítést az óvoda, illetve, az óvodai nevelésnek a gyermek személyiségének teljes kibontakoztatását kell elősegítenie, az emberi- és gyermeki jogok tiszteletben tartásával, és minden gyermeknek egyenlő eséllyel kell részesülnie a színvonalas nevelésben (ÓNOAP, 2012.).

Mint azt korábban is írtam, az óvoda köznevelési rendszer első szakasza, szakmailag önálló részét képezi a rendszernek. Az intézménynek megfelelő személyi és tárgyi feltételek mellett kell biztosítani a gyermekek fejlesztését és nevelését, pedagógiai módszereken keresztül. Az óvodai nevelőmunka középpontjában a gyermek áll, ugyanakkor ebben a nevelőmunkában kulcsszerepe van az óvodapedagógusnak, akinek a segítő, támogató, elfogadó attitűdje példaértékű és biztonságot nyújtó a gyermek számára. Fontos kiemelni, hogy az óvodapedagógusnak figyelembe kell vennie az ÓNOAP, 2012. kiindulópontját, az emberi személyiséget.: „[...] az ember mással nem helyettesíthető, szellemi, erkölcsi és biológiai értelemben is egyedi személyiség és szociális lény egyszerre. A gyermek fejlődő személyiség, fejlődését genetikai adottságok, az érés sajátos törvényszerűségei, a spontán és tervszerűen alkalmazott környezeti hatások együttesen határozzák meg [...]” (ÓNOAO, 2012.)

A pedagógusnak figyelembe kell vennie a nevelőmunka tervezése és megvalósítása során, hogy a gyermekeknek életkoronként és egyénenként eltérő testi- és lelki szükségleteik vannak. Az óvodapedagógusnak törekednie kell arra, hogy az óvodai nevelésben megvalósulhasson a gyermekek személyiségének teljes kibontakozása, egyenlőségben neveljen, és az előítéleteknek ne adjon helyet.

Az óvodai nevelés általános feladata a gyermekek testi-, lelki szükségleteinek a kialakítása, mely feladatot három alcsoportra bonthatjuk:

- egészséges életmód kialakítása,
- érzelmi-, erkölcsi- és értékorientált közösségi nevelés,
- anyanyelvi megvalósítása.

Az ÓNOAP, 2012. részletesen kifejti mind a három területet. Dolgozatomban azonban az egészséges életmód kialakítása és az érzelmi-, erkölcsi- és értékorientált közösségi nevelés az, ami hangsúlyt kap, a környezeti- és hitéleti nevelés összeegyeztethetősége kapcsán.

„Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek” 1Korinthus 13,11a

2. ÉRZELMEK AZ ÓVODÁBAN

A külső világ belsővé válása a szubjektiváció folyamán keresztül megy végbe. Ahogyan Szenczi (2018.) összefoglalja, Herbart reálénak nevezi ezt a jelenséget, Nagy Józsefnél pedig személyes kompetenciaként jelenik meg az egyéni- és világtudat összekapcsolása. A külső világ belsővé tételének folyamatából nem lehet kihagyni az ember lelki életének tényezőjét, melynek sajátossága, hogy az átélt tartalmakat az adott személyre vonatkoztatja, jókedvet vagy éppen ellenkezőleg, kedvtelenséget vált ki, ezt a jelenséget érzésnek, érzelemnek nevezzük, folytatja Szenczi (2018.) Az érzelem az adott személy aktuális állapotában van jelen, az adott „én” állapota, ugyanakkor a különböző pozitív vagy negatív érzéseket személytől független, külső hatások is előidézik, befolyásolják. Az érzelmeket az alapminőségük alapján pozitív és negatív érzelmekre tudjuk bontani. Szenczi (2018.) a továbbiakban kitér Weszely Ödönre is, aki az érzelmeket további négy kategóriába sorolta, ezek az értelmi, esztétikai, erkölcsi és vallásos érzelmek. Mind a négy érzelmi kategóriával találkozik a gyermek az óvodában, és mind a négy kategóriával kell, hogy foglalkozzon a pedagógus is. Dolgozatom témája okán az erkölcsi és a vallásos érzelmek fejlődésével fogok bővebben foglalkozni.

Ahogyan azt korábban említettem, az óvodai nevelést három részre tudjuk felosztani, ezen a három részen belül pedig az érzelmi-, erkölcsi- és értékorientált közösségi nevelésen belül tudjuk elhelyezni az erkölcsi érzelmek alakulását fejlődését, és a vallásos érzelmek alakulását is. Ebben a fejezetben az említett két érzelmi területet szeretném bemutatni, melyek az óvodában megjelenő hitéleti és környezeti nevelés alapját képezik.

2.1 AZ ÓVODÁS KORÚ GYERMEK ERKÖLCSI FEJLŐDÉSE

Ahogyan az ÓNOAP, 2012. is fogalmaz: „Az óvodáskorú gyermek egyik jellemző sajátossága a magatartásának érzelmi vezéreltsége. Elengedhetetlen, hogy a gyermeket az óvodában érzelmi biztonság, állandó értékrend, derűs, kiegyensúlyozott, szeretetteljes légkör vegye körül. [...]” Az erkölcsi érzelmeket az emberi cselekedetek szemlélete kelti, ezért is nagyon fontos az, hogy a gyermekek egy szeretetteljes légkörben legyenek, melyben a pedagógus viselkedése példaértékű.

Szenczi (2018.) beszél az erkölcsi érzületet lényegéről, miszerint a fő az, hogy mi az, amit mi helyeslünk mások viselkedésében, és jónak tartunk, és mi az, amit mi helytelenítünk, és rossznak gondolunk. A saját cselekedeteink mérlegelésében a lelkiismeretünk ad támpontot. Az erkölcs az ember alapvető személyiségének a része, ahogy Seneca mondta: „Erkölcs nélkül nincs ember”. Az emberi közösségek mindig is szükségesnek érezték, hogy megalkossák a társas együttélés szabályait és jogi-erkölcsi törvényeit. Ahogyan megjelent az ókorban a vallás, úgy vált az egy közösségben élőkre kötelezővé a közösség szabályrendszere. Istent, mint világteremtő Urat, egyedüli törvényhozóként tisztelték, teljes mértékben alávetették magukat az Ő szabályrendszerének és a benne foglalt erkölcsi törvényeknek. A magasabb szellemi fejlődés szintjén lévő csoportba tartozók számára kettévált a vallás és a tudomány, majd később az erkölcs is, foglalja össze Kiss Tihamér (2000.)

Perlai Rezsőné (2018.) a gyermekfejlődését vizsgálva azt a tapasztalatot vonta le, hogy a gyermek nem örököl kész erkölcsi „sablonokat”, a szülővel nem egyezik meg az erkölcs. A születése pillanatától kezdve különböző ingerek, hatások érik a gyermek személyiségét, melyek alakítják az erkölcsi fejlődését. Az erkölcsi fejlődést irányítják spontán és tudatos ráhatások, ezeknek az ütemét, tempóját pedig a gyermek életkori sajátosságai, egyéni fejlettségi szintje. Az erkölcsi nevelés során mind a pedagógusnak, mind a szülőnek olyan környezetet kell teremteniük, melyben a gyermek megtanul igazodni az őt körülvevő, folyamatosan változó világhoz, képesség kell válnia az új dolgok szeretetére, a feladatok, döntési helyzetek megfogalmazására, illetve elfogadására.

Kiss Tihamér (1997.) megfogalmazza a keresztyén erkölcsi nevelés célját, miszerint a legfőbb, hogy a Biblián keresztül megismert isteni kijelentés által a világ isteni rendjére, törvényeire ügyelve a Föld különböző társadalmában élő egyéni és közösségi magatartásra vonatkozó szabályait minden embernek, különösképpen a növekvő gyermekeknek megtanítsuk. Mivel a gyermek születésétől fogva ösztönösen alkalmazkodó lény, évek telnek el, mire megérti, hogy a különböző társadalmi közegekben, család, bölcsődei közösség, óvodai közösség, különbözhetnek a magatartási szabályok. A szülőknek, és a nevelőknek ügyelniük kell arra, hogy a gyermeknek, a társadalomban való boldogulása végett, tisztában kell lennie az erkölcsi törvényekkel, az ebben való előrejutást nevezzük szocializációnak. A szülői és pedagógusi példamutatással ezek az erkölcsi törvények szokássá, megszokottá válnak, és később az iskolában, illetve a felnőtt létben tudja majd ezeket a megszokásokat kamatoztatni, például a magatartásában, dolgokhoz való viszonyulásában. „A magatartás több mint viselkedés” (Kiss, 2000.) A magatartáshoz elengedhetetlen, hogy a gyermekek ismerjék az

erkölcsi normákat, és elvrendszereket (törvények, erkölcsstan, társadalmi tudat), ezeket magáévá tegye, és e szerint éljen. Ennek az elérése az erkölcsi nevelésnek a célja.

A fentiek figyelembevételével elmondhatjuk, hogy az erkölcs a jó és rossz megkülönböztetésén túl az egyén társas közegekben való bevalásának is kulcsfontosságú tényezője, és az erkölcsi nevelés által hatással vagyunk a gyermek társas kapcsolataira, szocializációjára és a magatartására is.

A gyermekek erkölcsi fejlődésének kiemelt szerepe van a hitéleti foglalkozások tervezésekor, ugyanakkor a külső világ tevékeny megismerése foglalkozásokon is. Kiss (2000.) összefoglalja, hogy Lawrence Kohlberg mit gondolt az erkölcsi fejlődésről, szerinte az erkölcsi fejlődés szempontjából nem annyira az értékeken és normákon van a hangsúly, sokkal inkább azon, hogy ezek milyen indíttatásúak. Kulcsfontosságú szerepe van annak, hogy egy-egy normát többféleképpen is meg lehet indokolni. Kohlberg példája a „ne lopj!” parancsolat. Schweitzer (1999.) szerint a parancsolat betartására eltérő indokok jelennek meg, van, aki a büntetéstől való félelem miatt tartja be a törvényt, van, aki azért, mert tiszteli az emberi tulajdont, és ha ezt megtagadja, akkor az veszélyezi a társadalmi rendet. Ennek a többféle indíttatásnak a környezeti nevelés, és a környezeti etikai kérdések átadásakor döntő szerepe van. Nem elég a gyermeknek annyit mondani, hogy ne szemetelj, ha nem meg is kell indokolni, hogy miért. Ha a büntetéstől való félelemre helyezzük a hangsúlyt, akkor a gyermekben nem egy önállóan boldogulni tudó, gondolkodó embert erkölcsének a benyomását erősítjük, hanem egy merev szabályrendszerbe kényszerítjük bele, és kialakul egy olyan magatartásmód, amiben csak azért csinál meg valamit, mert a felnőtt azt mondta, de ha nem lát a felnőtt, nem lesz negatív következménye, nem kell megcsináljam.

Kohlberg ezt a jelenséget úgy fogalmazza meg, hogy a büntetéstől való félelem nem akadályozza meg a lopást, ha a büntetés elől ki lehet térni a tett elhallgatásával, a társadalmi norma ettől még ugyanaz marad. Kohlberg dilemma-törtéteken keresztül vizsgálta az erkölcsi normákat, a történetek megoldásra kényszerítették az olvasót, és a kapott eredmények megmutatták, hogy a döntések nem csak pozitív vagy negatív kimenetelűek voltak, hanem különböztek az indíttatásukban is. (Schweitzer, 1999.) A kutatás alapján az erkölcsi fejlődés hat fokozatát állapította meg (1.heteronóm erkölcsiség, 2. individualizmus, céltudatosság és csere, 3. kölcsönös elvárások, viszonyulások és interpeszonális konformitás, 4. szociálisrendszer és lelkiismeret, 5. társadalmi szerződés fokozata, illetve a társadalmi hasznosságé, ugyanakkor az egyéni jogok fokozata, 6. egyetemes etikai elvek fokozata) Az első ilyen fokozat a heteronóm erkölcsiség fokozata. A szabályok betartásán van a hangsúly, a

büntetés elkerülését tartja helyesnek a gyermek. Ugyanakkor ebben a szakaszban egocentrizmus jellemzi a gyermeket, mások érdekeire nincsen tekintettel, a cselekedetet nem a mögöttes szándék alapján ítéli meg. Bár nem a mögöttes szándék az, ami alapján megítéli a gyermek, hogy mi a jó és mi a rossz, a pedagógusnak példával kell előtte járnia, és az egyes cselekedeteknek a hátterét megmagyarázzuk, például, hogy azért nem szemetelünk, mert ezzel a saját környezetünket szennyezzük, ez által magunkat is, akkor az óvodáskor végére a szabályok betartása mellett tud hozzájuk pozitív gondolatot csatolni.

2.2. AZ ÓVODÁS KORÚ VALLÁSOS ÉRZELMEINEK FEJLŐDÉSE

Az óvodásoknál megjelenő vallásos érzelmekről nehéz egységesen beszélni, hiszen minden gyermek más és más családi háttérrel rendelkezik, más és más a hithez való hozzáállásuk, másént épült be a mindennapjaikba. Dolgozatom szempontjából azért tartom relevánsak a gyermekek vallásos érzelmeiről való áttekintést, mert amikor a minden tevékenységi területet átható keresztyén nevelést tervezzük, fontos, hogy tisztában legyünk a gyermek, vagy gyermekcsoport és a vallás viszonyával.

A vallásos fejlődés kutatásával nemzetközi viszonylatban Kalevi Tamminen (2001.) foglalkozott áthatóbban. Tamminen megfogalmazza, hogy régóta vitatott kérdés az, hogy a gyermek alapvetően vallásos-e. Már egészen kicsi korban felteszik a kérdést, hogy Honnan jöttem? Ki vagyok? Miért vagyok? Mi a célom? Ezekre a kérdésekre a gyermek a környezetétől kap választ, spontán és tudatosan tervezett módon is. A keresztyén nevelés feltételezi a Bibliában kapott parancs teljesítését, a tradíció folytatását, miszerint: „...tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek” Máté 28,20a. Tamminen a vallásos fejlődés ívét az iskoláskorral kezdi, az óvodás korral nem is foglalkozik jelentős mértékben. Azonban elmondható, hogy az otthoni háttér és környezet nagyban befolyásolja a vallásos fejlődést, ami az óvodáskorra is igaz, talán még jelentősebb mértékben, mint esetleg kamaszkorban. A kutatások azt is kimutatták, hogy a lányok pozitívabban állnak a valláshoz, és aktívabbak is ilyen téren. Ennek azért van jelentősége, mert a tervezett nevelés során figyelniük kell arra, hogy a fiúk számára megfelelő mértékben, és megfelelő indoklással történjen a motiválás.

Jean Piaget fejlődéslélektanát alapul véve Goldman 1964-ben közzétette saját vallásos fejlődéssel kapcsolatos nézeteit, ezt vette alapul Tamminen (2001.) Tamminenhez hasonlóan, Goldman is hatéves kortól kezdi a vizsgálódást, ettől az életkortól kezdve rendeli hozzá az

életkori sajátosságokhoz a vallásos fejlődést. Ez azért fontos, mert mutatja, hogy bár igen korán elkezdtek a vallásos fejlődéssel foglalkozni, az óvodáskori életszakasz még szóba sem került.

Magyarországon Fodorné Nagy Sarolta 1996-os doktori értekezésében már megemlíti az óvodáskorra vonatkozó katechézis jellemzőit, illetve módszereit. Fodorné leírja, hogy a Fowler szerint intuitív-projektív hit értelmében a gyermekek az óvodáskorban olyannak képzelik Istent, amilyenek a környezetük sejteti velük. Istent szülői jegyekkel ruházzák fel, ugyanakkor a szülőket is felruházzák isteni jegyekkel és az első vallási krízis ekkor következik be, amikor rájönnek, hogy a szüleiknek nincsenek isteni tulajdonságaik, és ezt a csalódást sokszor Istenre vetítik ki. A kisgyermeknek vallásos igénye nem különösebben van a szó hagyományos értelmében (ez megmagyarázhatja azt, hogy korábban miért csak az iskolás kortól foglalkoztak a vallásos érzelmek fejlődésével), viszont igénye van biztonságra, követhető viselkedési normákra, egészséges autonómiára és ismeretre, melyek mindegyike magába foglalja a vallásos tartalmat is. A keresztyén normákat, értékeket a gyermekek fizikai, érzelmi és kognitív szükségleteinek kielégítésével tudjuk leginkább közvetíteni. Ez alapján az egész világ, már önmagában Istenről beszél, beszélhet, ha a gyermek környezete aszerint él.

Fodorné megfogalmazza azt is, hogy a kisgyermek katechézise a család katechézisével kezdődik, majd középső, illetve nagycsoport során lehet az óvodai hittanoktatást elkezdeni, akkor is maximum heti fél órában. Viszont, ha a vallásos beépítjük a mindennapokba, összekötjük a mindennapi tevékenységekkel, akkor az a keresztyén tartalom, amit át szeretnénk adni, az életük szerves részét fogja képezni.

„Bízzál az Úrban teljes szívből, és ne a magad
eszére támaszkodj! Minden utadon gondold rá, és ő
egyengetni fogja ösvényeidet.” Péld 3,5-6

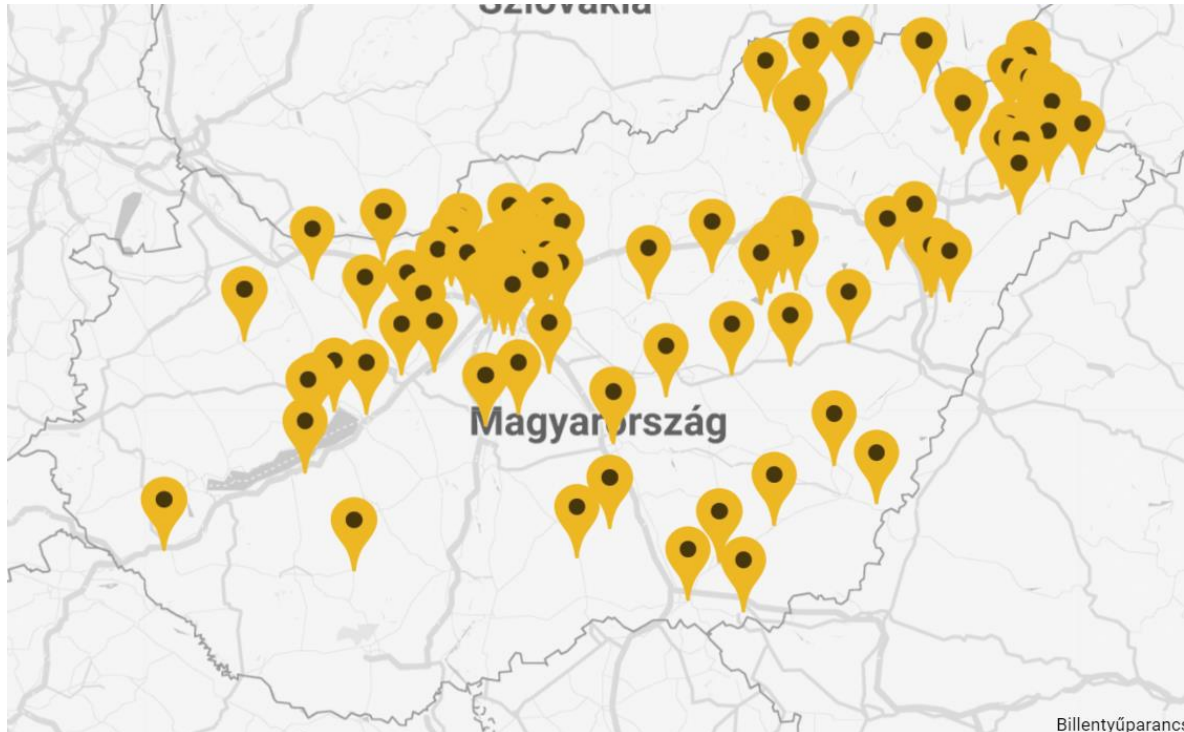
3. REFORMÁTUS ÓVODÁK MAGYARORSZÁGON

Az 1990-es években meginduló magyarországi társadalmi-politikai változások lehetővé tették a történelmi egyházak számára nevelési és oktatási intézmények fenntartását. 1997 szeptemberétől 9, a Magyarországi Református Egyház által fenntartott óvoda működött hazánkban, ma pedig már több mint 130 óvodának a fenntartója az Egyház. Sajnos sem az Oktatási Hivatal, sem pedig a Református Pedagógiai Intézet listája nem teljes a református óvodák terén, ennek oka, hogy nagyon sok óvoda szerveződött az elmúlt néhány évben, illetve nagyon sok az átvett óvoda, és többcélú intézmény is, és a statisztika még nem tudta teljes mértékben összegezni a változásokat.

Az alábbi térképen a református óvodák elhelyezkedését figyelhetjük meg.

1. ábra:

A református óvodák elhelyezkedése

A térképen jól látszik, hogy az ország túlnyomó részén jelen van a református óvodai nevelés, vannak területek, ahol sűrűbben helyezkednek el ezek a köznevelési intézmények, de

azt is láthatjuk, hogy a Dél- illetve Nyugat-Dunántúlon mindössze néhány óvodáról beszélhetünk.

Napjainkban egyre nő az egyházi fenntartású intézmények, különös képpen az óvodáknak a száma. Ez annak is köszönhető, hogy megvalósult a Magyarországi Református Egyház Országos Óvodaprogramja. A program 2018-ban indult útjára, 66 óvodát érintett, ezek közül 46 helyen épült új óvoda. A bővüléshez szükséges forrást Magyarország Kormánya biztosította.

Azoknál az óvodáknál, amelyek „táblacserével” lettek átvéve, egy kicsit más a helyzet, hiszen nem a nulláról kellett építkezni, hanem volt egy fizikális, épületi alap, és rendelkezett az intézmény szellemi alappal is, a dolgozók tekintetében, akik az esetek többségében megmaradtak munkahelyüknél. „A névcseré, a fenntartóváltozás végbemegy néhány nap alatt, a tartalom azonban, az egyházi intézményként való működés megvalósítása évek feladata” fogalmazza meg Labossáné (2014.)

Az Óvodaprogram keretén belül létesült református óvodák kaptak egy mintát, ami alapján az intézmény dokumentumait el tudták készíteni. A kapott sablon vonatkozott a pedagógiai programokra is, ezt a pedagógiai programok fül alatt bővebben is kifejttem.

3.1 A REFORMÁTUS ÓVODÁK KERETTANTERVE

A Református Óvodák Keretprogramja kimondja, kívánatos, hogy a református intézményben dolgozó óvodapedagógusok folyamatosan szerezzék meg a hittanoktatói/katechéta képesítést, ám amennyiben az óvodában még nincsen ilyen oklevéllel rendelkező személy, úgy lelkipásztori illetve hittanoktató segítségek kell igényelniük, fogalmazza meg Kövér Sándorné (1998.). Ez alapján két féle lehetőség áll fent egy-egy intézményben: vagy a lelkipásztor, gyülekezeti katechéta jelenik meg az óvodában heti rendszerességgel, vagy a hittanoktatói végzettséggel rendelkező, a csoporttal egész héten foglalkozó óvodapedagógus tartja meg a gyermekek számára a hittanfoglalkozást. A foglalkozások szempontjából ez azért lényeges, mert nem mindegy, hogy a hitéleti témát milyen mértékben tudják integrálni az adott tevékenységekbe. Maga a keretprogram megfogalmazza, hogy a pedagógusoknak milyen magatartási formákat, milyen attitűdöt kell felvenniük, megjeleníteniük, hogy a keresztyén nevelés a mindennapi életben ténylegesen megjelenjen. Egyik ilyen kritérium, hogy a nevelőnek elkötelezettnek kell lennie Krisztus iránt, és ezt a gyermekek felé is tanúsítania kell. Illetve azt is hangsúlyozza, hogy a vallásos nevelést nem szabad teljes mértékben kivenni a

család kezéből, ugyanakkor sajnos vannak olyan családok, amelyek az evangéliumi nevelést nem tudják önmagukban felvállalni, és ehhez nyújt segítséget az óvoda, mely a keresztyén hitben való nevelés első mérföldkövéül szolgál(hat), írja Kövér (1998.)

A hitben való nevelésnek a református óvodai nevelés alapelvei adnak keretet. Ezeket az alapelveket Kövér (1998.) a következőkben fogalmazza meg:

- Istentől kért bölcsesség, krisztusi szeretet és szolgálat
- A gyermek egyszeri, egyedi lényének felismerése és képességeinek felelősségteljes fejlesztése
- A gyermeki szabadság biztosítása olyan kevés szabállyal, amely elősegíti a közös élmények és tevékenységek által a szocializációt, az erkölcsi tulajdonságok megalapozását
- A gyermek tevékenységére épülő tanulás
- A családokkal való együttműködés és szükség szerint segítség, gondozás

Az ÓNOAP, 2012-höz képest a Keretprogramban Kövér (1998.) néhány pontban élt a kiegészítés lehetőségével, ezek a következők:

- Az egészséges életmód alakítása területén abból kell kiindulni, hogy a test a Lélek temploma.
- Az érzelmi nevelés és a szocializáció biztosításánál a keresztyén erkölcsöt kell szem előtt tartani.
- Az értelmi fejlesztés, nevelés megvalósításánál a Biblia üzenetét is közvetíteni kell.

3.2 AZ ÓVODAI NEVELÉS TERVEZÉSE

Az óvodai élet tervezéséhez elengedhetetlen az alapidokumentumok ismerete és alkalmazása. A Református Óvodák Kerettanterve szabályozza a hitéleti nevelésre vonatkozó iránymutatásokat, illetve a többi tevékenységi területhez is ad támpontokat, azonban ezekről legnagyobb mértékben az ÓNOAP, 2012. alapján tudunk tájékozódni.

Az ÓNOAP, 2012. rendelkezése értelmében fontos, hogy a gyermek a saját aktivitása és érdeklődése során szerezzen tapasztalatokat az őt körülvevő, szűkebb és tágabb természeti-, emberi- és tárgyi környezet formai, mennyiségi és téri megjelenéséről, viszonyáról. A világ felfedezése során pozitív érzelmi viszonyt kell kialakítani a természethez és az emberi

alkotásokhoz, meg kell, hogy tanulja ezek védelmét, értékeinek megőrzését. A környezet felfedezése során a gyermeknek olyan tapasztalatokat kell szereznie, amely életkorának megfelelően biztosítja az őt körülvevő világban való tájékozódását, eligazodását. Az ÓNOAP, 2012. kiemeli a szülőföld, ott élő emberek, hazai táj, helyi hagyományok és népszokások, nemzeti, családi- és tárgyi kultúra értékének és a közösséghez való tartozás élményének megismerését, fontosságát, ezek szeretetének és védelmének megtanulásának jelentőségét. Az Alapprogram továbbá kiemeli, hogy a környezeti nevelésbe bele kell építeni a matematikai tapasztalatok szerzését is, a gyermeknek fel kell tudnia ismerni mennyiségi, alaki, nagyságbeli és térbeli viszonyokat, illetve fejleszteni kell a tér-, sík- és mennyiség szemléletet is. Az ÓNOAP, 2012. rendelkezik az óvodapedagógus feladatáról is, mely szerint lehetővé kell tennie a gyermek számára a környezet tevékeny megismerését, szervezett- és spontán tapasztalatszerzését, a környezetkultúra és biztonságos életvitel szokásainak kialakítását. A tevékenységi területen belül fontos még, hogy megalapozza a környezettudatos magatartási formát és elősegítse a gyermek döntési képességeinek fejlődését.

A tervezés során az óvodapedagógusnak összhangba kell hozni a két programot, és az ÓNOAP, 2012-ben megjelenő feladatokba kell beágyaznia a keresztyén szellemiséget. Ahogy korábban leírtam, az óvodáskorú gyermeket nagyban foglalkoztatja többek között, hogy „ki vagyok én”. A keresztyén nevelés által, a Bibliáról és a Bibliából való tanítással az Isten teremtett világába helyezzük bele a gyermeket. A hitéleti nevelés nem különálló néhány perc az óvodai életből, hanem a gyermek egész lényét helyezzük Isten gondoskodó kezébe, így nagyon fontos az, hogy a keresztyén szellemiséget és nevelést össze tudjuk fogni az ÓNOAP, 2012-ben meghatározottakkal. A tervezés során figyelembe kell venni a gyermekek életkori sajátosságait, az ÓNOAP, 2012-ben és a Keretprogramban leírtakat, és így egy-egy bibliai témával konkrét, követendő példát tudunk a gyermekek elé állítani, és ezeken a példákön keresztül megmagyarázni egy-egy helyzetben a miérteket, és az ok-okozati összefüggéseket.

3.3 KÖRNYEZETI ÉS HITÉLETI NEVELÉS AZ ÓVODÁKBAN

Ahhoz, hogy a keresztyén szellemiséget és a két tevékenységi területet komplex módon össze tudjuk kapcsolni vissza kell térnünk ahhoz a gondolathoz, amit korábban már említettem, hogy Isten az egész, minket körülvevő világban jelen van, így bárhova nyúlunk, rá tudjuk csodálkoztatni a gyermeket az Úr teremtő munkájára.

Magyar nyelvű forrást nem sokat találtam a környezet és hitélet kapcsolatáról, óvodáskorban pedig szinte egyáltalán, így külföldi tanulmányokhoz fordultam. A külföldi kutatásokat megnézve sok esetben a hitéletet és a spiritualitást összemossák, egyként kezelik. Deborah Schein (kisgyermeknevelő, a kisgyermeknevelő szakmai fejlődésére és a gyermekek lelki életének ápolására szakosodott tanácsadó) a *Nature's Role in Children's Spiritual Development* című könyvében foglalkozik azzal, hogy a természet miként hat a gyermekek személyiségére, lelki fejlődésére. Schein szerint a természetben szerzett gyermekkori élmények fokozzák az önmagunkkal és másokkal való törődést, és hozzájárulnak a lelki fejlődéshez. A könyvben megjelenő tanulmány a kisgyermekek lelki fejlődését és a természetben szerzett tapasztalatok szerepét vizsgálta a lelki fejlődésben, a kisgyermekkori nevelés területén dolgozó szakértők értelmezésében. A kutatás fő célja a kisgyermekek spirituális fejlődési elméletének kidolgozása volt. A szerző mélyinterjúkat készített 12, különböző szakértelemmel rendelkező kisgyermekkori nevelési szakemberrel, akik a Waldorf-, Montessori- és Reggio Emilia-nevelési modelleket, főiskolai laboratóriumi iskolákat, kisgyermekkori városi és állami oktatási osztályokat, a kisgyermekkori nevelés területén tevékenykedő vallási vezetőket, valamint más kisgyermekkori nevelési szakembereket képviseltek. A tanulmány megállapította, hogy amikor a természetet egy gondozóval vagy más kisgyermekkel együtt fedezzük fel, fontos társas kötelék és kapcsolat alakul ki, és ezáltal megalapozzuk a sokoldalú spirituális, hitbeli fejlődést. A résztvevők megjegyezték, hogy a természettel való ismételt interakciók során a spiritualitás megerősödik és elmélyül, írta le Schein (2014.)

Richard Louv (2015.) foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy hogyan táplálhatja a természet a gyermekek és felnőttek lelkét. A cikkét egy visszaemlékezéssel kezdi, miszerint az ötéves fia megkérdezte tőle, hogy „Isten és az anyatermészet házasok, vagy csak jó barátok?”. A legtöbb vallási hagyomány, különösen az őslakos kultúrákban, bensőségesen vagy aktívan kínálja az isteni felfedezés módját a természetben. Egyesek imádják a természetet, mások istenkáromlásnak tartják az ilyen imádatot, vagy éppen nem fedeznek fel semmit. Ha megnézzük a körülöttünk lévő világot, igazat kell adjunk a szerző 2005-ben megjelent, az *Utolsó gyermek az erdőben* című könyvében leírtakkal, miszerint a különböző technikai újítások mind a felnőtteket, mind a gyermekeket a négy fal közé csábítják, ezzel pedig a természettel való kapcsolat drasztikus mértékben lecsökken. A szerző ebben a könyvben bevezeti a természethiány-zavar, természethiány-rendellenesség kifejezéseket, mellyel a fizikai és lelki egészségre is káros hatással lévő, természettől való távolodást fejezi ki. Louv leírja, hogy a könyv megjelenése után számos vallási vezető ajánlott fel támogatást annak a növekvő

mozgalomnak, amely az embereket, különösen a gyermekeket, a természethez kapcsolja. Ez mutatja azt, hogy a hívő ember számára fontos, vagy legalábbis fontosnak kéne lennie a teremtett világgal való kapcsolat.

Magyarországon, ha nem is közvetlenül a hittel összekapcsolva, de a környezeti nevelés fontosságával kapcsolatosan kialakult egy úgynevezett Zöld Óvoda Program és Hálózat. A program leírásában idézik Horváth Dániel (2006.) megállapítását, miszerint: „A környezeti nevelés nem más, mint környezeti kultúrára nevelés. A környezeti nevelés hivatott biztosítani a környezet megvédéséhez szükséges tudást, készséget, értékrendszert és elkötelezettséget, mindez jóval több, mint egyszerű környezetvédelem. A környezeti nevelés célja továbbá, hogy kialakítson az emberekben és a társadalom egészében egy új, az eddigitől lényegesen eltérő, környezettel kapcsolatos viselkedésmintát....” A programban megfogalmazzák, hogy az óvodai nevelés szilárd alapokat adhat a környezeti nevelés tekintetében. Ezt, a felelős állami tárcák is felismerték, és az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb hangsúlyt fektettek erre. Nagyon sok előzetes konzultáció, kutatómunka, tanulmány és tervezés előzte meg a programot, végül 2006-ban jelent meg az első „Zöld Óvoda” pályázat, melynek eredményeként 109 óvoda nyerte el a címet, és teremtette meg az alapját a Zöld Óvodák Hálózatának. 2007-ben megindult a minősített intézmények hálózatosodása, mely példává emelte ki őket a környezeti nevelés terén. 2012-től lehetősége van a minősített intézményeknek pályázni az „Örökös Zöld Óvoda” címre is, írja a Vidékfejlesztési Minisztérium.

Amikor megnézzük a Zöld Óvodák Hálózatát, és a címet elnyert intézményeket, láthatjuk, hogy több egyházi óvoda is része ennek a közösségnek. Református mellett katolikus, görögkatolikus, baptista és evangélikus intézmény is működik Zöld Óvodaként. Református óvodákból szám szerint 13 óvoda és tagóvoda birtokolja a Zöld Óvoda megnevezést, köztük találhatunk fővárosi és vidéki óvodát is. Ezeknek az óvodáknak az a különlegessége, hogy a fentebb kiemelt, Zöld Óvodák Programja egy vallásos közegben valósul meg, melyben a kiemelt, fontos környezeti feladatok mellett Isten teremtő munkáján is hangsúly van.

Ahogy azt fentebb is említettem, a Zöld Óvoda címre pályázni kell, ennek a pályázatnak egy olyan kritériumrendszere van, mely túlmutat az ÓNÓAP, 2012-ben általánosan megfogalmazott környezeti nevelés kritériumain. A kritériumrendszert 2005-ben határozták meg, és 20 pontban szedi össze, hogy mit is kell tennie egy óvodának, hogy tagja lehessen a Zöld Óvodák Hálózatának. Azok az óvodák, amelyek megfelelnek az előírt pontrendszernek

megkaphatják a Zöld Óvoda Jelvényt, mely jelvénnel tagjává válnak a Zöld Óvoda Hálózatnak. A kritériumrendszert indikátorrendszerrel kell mérni, és négy évente újra pályázni kell a címért.

A Zöld Óvoda kritériumok között vannak általános pontok, amiknek meg kell felelni, például a sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztése, de ki szeretné emelni néhány olyan elemet, mely kifejezetten a környezeti neveléssel kapcsolatos, és kapcsolatba hozható a hitéleti neveléssel. Az első ilyen pont az az, hogy: „1. Az óvoda szellemiségében a környezeti nevelés alapján működik. A helyi nevelési program a környezeti nevelést kiemelten „kezeli”, erre építi a fejlődést elősegítő tevékenységeket, tartalmazza a fenntarthatóság pedagógiája iránti elkötelezettséget.” Ez a pont a református óvodák szempontjából azért fontos, hiszen a környezeti nevelés prioritás szerepe a hitéleti nevelés kiemeltsége mellett nyilvánul meg. A pedagógiai programok alfejezetben erre bővebben is kitérnek, hogy hogyan tud a kettő együttesen megvalósulni. A következő, amit ki szeretné emelni, az a nyolcadik pont: „8. A településen és az óvodában élő, a gyermekek életkorának megfelelő hagyományok ápolása, gazdagítása megvalósul az óvoda életében, és a családdal való kapcsolatban, valamint a település szinterein. A zöld jeles napok (természet-ünnepek, egészségi jeles napok) kiválasztásánál is érvényre jutnak a környezeti adottságok (pl. a vízparti településeken a víz világnapját, a hegységekben lévőknél a madarak és fák napját ünneplik elsősorban).” A zöld jeles napok ünneplése szintén egy olyan pont, ahol lehet kapcsolódni a hitéleti neveléshez, erre a kérdőív értékelése során térnek ki részletesebben.

*„Ezért, szeretett testvéreim, legyetek szilárdak, rendíthetetlenek,
buzgólkodjatok mindenkor az Úr munkájában, hiszen tudjátok,
hogy fáradozásotok nem hiábavaló az Úrban.”*

1Korinthus 15,58

4. A KUTATÁS CÉLJA, METÓDUSA, ESZKÖZEI

Magát a témát a saját tapasztalatom, illetve a kollégáimmal és tanárommal folytatott beszélgetések alapján választottam. Minden irányból azt a megerősítés érkezett felém, hogy az óvodapedagógusok nem élnek a komplex tervezés lehetőségével, és sok esetben a hitéleti nevelés nem áthatja a tevékenységek sorát, különös képpen a külső világ tevékeny megismerését, hanem egy különálló tevékenységi forma a hétben. Ahhoz, hogy ezt meg tudjam tudományosan is vizsgálni a felvetést empirikus adatgyűjtést végeztem, ezen belül kvalitatív és kvantitatív módszert is alkalmaztam.

A kutatásommal célja az volt, hogy megvizsgáljam, élnek-e az óvodapedagógusok a komplex tervezés lehetőségével a környezeti- és hitéleti nevelés terén. Megjelenik-e a keresztyén nevelés a külső világ tevékeny megismerése foglalkozásokon, ha igen, akkor milyen módon, illetve, hogy az óvodában megjelenő, különböző környezeti elemek kapcsolatban állnak a református, keresztyén identitással.

A kutatási céljaim eléréséhez az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

1. Feltételezem, hogy az óvodapedagógusok nem minden esetben élnek a hitéleti- és környezeti nevelés komplex tervezésének lehetőségével.
2. Feltételezem, hogy a komplex tervezés sokszor azért nem valósulhat meg, mert a két tevékenységet tartó személy nem egyezik meg.
3. Feltételezem, hogy léteznek olyan jógyakorlatok, melyek kiaknázzák, a komplex tervezésben rejlő lehetőségeket.
4. Feltételezem, hogy vannak széleskörben ismert segédanyagok, melyek megkönnyítik a tervezést és megvalósítást, ugyanakkor vannak olyan környezeti-hitéleti segédletek, melyeket vagy egyáltalán nem ismernek, vagy csak nagyon kevesen.

4.1 PEDAGÓGIAI PROGRAMOK

Kutatásom első lépéseként megnéztem a magyarországi református óvodákat, mint azt a református óvodák fejezetben is írtam, nincs konkrét adat arra vonatkozóan, hogy hány református óvoda van jelenleg Magyarországon, így a Református Pedagógiai Intézet, illetve az Oktatási Hivatal adatbázisai alapján 91 intézménnyel foglalkoztam.

Elsőkörben az intézménynek pedagógiai programját néztem meg, dolgoztam fel. Ahogyan azt korábban említettem, az Országos Óvodaprogramban indult óvodák kaptak segítséget a pedagógiai programot illetően, ezzel sok esetben éltek is. Az Óvodaprogramban új óvodák mellett már meglévő óvodákat is felújítottak. A pedagógiai programokban a külső világ tevékeny megismerése tevékenységekre koncentráltam, azon belül is arra, hogy a tevékenységi területen belül mily módon jelenik meg a keresztyén nevelés, a református értékrend. A megvizsgált pedagógiai programok között nagyon sok óvodánál találtam egyezést, sok óvoda használta a Református Pedagógiai Intézet külön református óvodák számára készített aloldalán található pedagógiai program mintát. Az 2. számú mellékletben ennek a mintának a külső világ tevékeny megismerésére vonatkozó részét szemléltetem. Az ezen minta alapján készült pedagógiai programokról elmondható, hogy a külső világ tevékeny megismerésének tanulási folyamatát, céljait, feladatait, és az óvodáskorra elérendő szintet jelölik meg. A keresztyén nevelés adott részben annyiban jelenik, hogy „keresztyén értékeink szerint a teremtett világ szépségeinek felfedeztetése” feladat a tevékenység tervezése és megvalósítása során, illetve, az is feladat, hogy óvodáskor végére a gyermekek „aktívan, örömmel vesznek részt a néphagyományhoz, hitélethez, kapcsolódó ünnepeken”. Ez nem jelenti azt, hogy a mindennapos tevékenységek során nem építik be a környezeti nevelésbe a hitéleti nevelést, viszont ez nem jelenik meg pedagógiai program szintjén.

A megvizsgált pedagógiai programok közül szeretnék kiemelni néhányat, amiben viszont ennél mélyebben megjelenik dokumentáció szintjén is a hitélet, a külső világ tevékeny megismerése fejezetnél. A kiemelt óvodák között van olyan óvoda is, mely tagja a magyarországi Zöld Óvoda Hálózatnak.

Az óvodák bemutatását ábécé sorrendben kívánom megtenni, az első óvoda, amit szeretnék kiemelni, a saját munkahelyem, a XII. kerületben működő **Bárányfelhő Svábhegyi Református Óvoda**. A pedagógiai programon túl személyes tapasztalatom is van, itt azonban csak a pedagógiai programban leírtakat szeretném szemléltetni. A pedagógiai program (Bárányfelhő, 2021.) a következő képpen kezdi meg a külső világ tevékeny megismerése

tevékenységnek a leírását: „A környezetünkkel való kapcsolat kettős jelentőségű. Isten teremtő munkáját csodálhatjuk a természeti környezetben, az ember környezetalakító képességében, a világ megismerésének lehetőségében.” A program már az elején belehelyezi a tevékenységet keresztyén nevelésbe. Majd így folytatja: „Teológusok véleménye szerint az Édenben elhangzó felszólítás a teremtettség birtokba vételére, a megismerésre vonatkozott. A legsúlyosabban a bűneset következménye éppen abban mutatkozik meg, hogy az ember az uralkodás fogalmát egészen másként értelmezi, mint ahogyan Isten. A környezet megismerése, felelősségteljes alakítása, óvása nagyon is beletartozik református értékrendünkbe.” A Bárányfelhő (2021.) pedagógiai program emellett kiemeli a gyülekezettel való kapcsolatápolás fontosságát is: „Református óvodánkban a fenntartó gyülekezet életében való részvétel, a gyülekezeti környezet megismerése”

A második óvoda, amit ki szeretnék emelni, az az **Édenkert Pápai Református Óvoda**. A tevékenység tartalmi leírását a következő képpen kezdi meg az Édenkert (2024.): „Célunk az Isten csodálatos világának megismertetése, felfedeztetése, megszerettetése, az érzelmi viszonyának kialakítása. A Biblia tanítását alapul véve a Föld és a világ Isten teremtménye, „és látta Isten, hogy amit teremtett jó.” Az óvoda a környezeti nevelést a teremtéshez kapcsolja vissza, illetve megemlíti az Istentől kapott feladatot is: „Érezzék, hogy milyen nagy az ember felelőssége a természet alakításában, megóvásában, és ebben Istentől kapott feladatunk van” Az intézményt önkormányzati fenntartásból vette át az állam, és még önkormányzati óvodaként kapta meg a Zöld Óvoda státuszt 2011-ben. A Madárbarát cím alapozta meg a környezeti nevelés iránt való elköteleződést, a fenntartó váltáskor fontos volt, hogy az egyházközség is elfogadja ezt, ami sikeresnek bizonyult, és mára már az Örökös Zöld Óvoda címet is birtokolhatja az intézmény. A kiemelt környezeti nevelés teljes mértékben összeegyeztethető a református értékrenddel. A munkatársak teljes mértékben elfogadták az óvoda ezen címét, és azonosulnak is a benne foglaltakkal, a gyermekek előtt hiteles példával tudnak járni. Az intézmény a pedagógiai programban is kiemelni annak a környezethez kapcsolódó ünnepnek a fontosságát, melyet óvoda szinten ünnepelek, ezek A takarítás világnapja, Az állatok világnapja, Madarak karácsony (téli madáretetés fontosságát hangsúlyozzák), A víz és élőhelyek világnapja, A Föld napja, a Madarak és fák napja, illetve a Környezetvédelmi világnap. Ahogy az Édenkert (2024.) leírja, a „Természetvédelem, környezetvédelem a Zöld programon kívül hitünkéből adódó feladat is.” Az óvoda megfogalmazza célként azt is, hogy a gyermekek szívesen végezzék az életkoruknak megfelelő kertészkedést: „A kerti munka legfőbb nevelő szerepe a keresztyén világnézet formálásában mutatkozik meg. Tevékenykedés

közben szerezzenek tapasztalatot az Isten által teremtett világ szépségéről, amin keresztül az Isten szeretetét felébredzhetjük bennük. Munka közben észrevesznek összefüggéseket, pl. munkánk eredménye Isten áldásán is múlik. Elvetjük a magokat, gondozzuk, ha Isten megáldja munkánkat, annak gyümölcse is lesz, örömet találunk benne.” (Édenkert, 2024.). A pedagógiai programban kiemelik továbbá a tapasztalás lehetőségének nagyszerűségét: „Ráébresztjük a gyerekeket arra, hogy érzékszerveink / szemünk, fülünk, kezünk, orrunk stb. / testünk mind Isten ajándéka, segítségükkel megismerhetjük és élvezhetjük ezerféle csodáját. [...] Kezeinkkel mi is tudunk kérni, valakinek biztonságot adni, utat mutatni, imádkozni, mást kiszolgálni, úgy, mint Jézus.” (Édenkert, 2024.)

A következő óvoda, amit ki szeretnék emelni az a **Fehér Kavics Kelenföldi Református Óvoda**. Maga az óvoda nem része a Zöld Óvoda Hálózatnak, ugyanakkor az intézmény pedagógiai programjában megjelenik, hogy „A természetes környezetben való megfigyelés során felismerik, a teremtett világnak sokféle segítségre van szüksége a fennmaradáshoz. E közben megtapasztalják Isten tulajdonságait: teremtető Úr, bölcsen alkotó, gondviselő, szerető Atya stb.” (Fehér Kavics, 2020.) Az Édenkert óvodához hasonlóan, illetve az ÓNOAP, 2012-ben megfogalmazottakhoz illeszkedve a tapasztaláson van a hangsúly, de ez a tapasztalás Istenre is kiterjed. Ahogyan ők is megfogalmazzák: „A természetvédelem, környezetvédelem hitünkéből fakadó feladatunk” (Fehér Kavics, 2020.) Emellett az óvoda kiemelt jelentőséggel kezeli a család szerepét a különböző tevékenységek során, ez megjelenik a pedagógiai programban is: „A gyermekhez legközelebb álló közösség a család. Isten szeretete abban is megmutatkozik, hogy nem kell egyedül élnünk, mert szülőket adott nekünk, akik gondoskodnak rólunk, szeretettel vesznek körül.” (Fehér Kavics, 2020.)

A **Jászberényi Református Gólya Óvoda** az Édenkert óvodához hasonlóan, tagja a Zöld Óvoda Hálózatnak. A pedagógiai program a következő ígéssel kezdi meg a külső világ tevékeny megismerése rész leírását: „És vevé az Úr Isten az embert, és helyezteté őt az Éden kertjébe, hogy mívelje és őrizze azt.” (1 Mózes 2:15) A környezeti nevelésben való szerepvállalás már itt megmutatkozik. Ahogy fogalmaznak: „A Biblia tanítását alapul véve a Föld és a világ Isten teremtménye. Isten lakásul, lakóhelyül rendezte be a Földet.” (Gólya, 2019.) Az óvoda pedagógiai programjában a Zöld Óvoda program külön nem jelenik meg, azonban kiemelik az Állatbarát Óvoda címet, melynek a megújítására folyamatos törekvések vannak. Az Állatorvostudományi Egyetem Állatvédelmi Központ szakmai támogatását is igyekeznek beépíteni a mindennapokba. Zöld jelesnapok közül az Állatok világnapját, a Víz világnapját, a

Föld napját, a Madarak- és fák napját, illetve a Környezetvédelmi világnapot ünneplik óvoda szintjén.

A Fóti Református Egyházközség által fenntartott **„Száz Juhocska” Református Óvoda** a külső világ tevékeny megismerésének leírását szintén a Bibliai tanítást alapul véve kezdi: „[...] a Föld, a világ Isten teremtménye, abban megláthatjuk Isten keze nyomát, annak megismerése közelebb visz a nagy Alkotóhoz.” (Száz Juhocska, 2018.) Az óvoda célja szintén a gyermekek tapasztalatok során való megismerésére épít, ezt a pedagógiai programban is megfogalmazták: „Célunk, hogy gazdag tapasztalatok során csodálkozzanak rá a teremtett világ szépségére, arra, hogy amit Isten teremtett, az jó. Éppen ezért felelősséget szeretnénk ébreszteni a teremtett világ, és a Teremtőtől kapott képességek által működő ember alkotása, munkája, tehát a mesterséges környezet, valamint a társadalmi környezet iránt.” Az óvoda a Bányafelhő óvodához hasonlóan hangsúlyt helyez arra, hogy a környezeti nevelésbe a gyülekezethez való kapcsolódás, a gyülekezet megismerése is szerepet játsszon. (Száz Juhocska, 2018.)

A kiemelt pedagógiai programokból kitűnik, hogy az intézmények hangsúlyt fektetnek arra, hogy a hitélet, hitéleti nevelés komplex módon, a környezeti nevelésben is megvalósuljon. Azt, hogy ez a valóságban, a pedagógusi tervezésben mennyire valósulhat meg ténylegesen a kutatással kívánom szemléltetni.

4.2 INTERJÚ

Akár újonnan indult egy református óvoda, akár hosszú ideje az, a Református Pedagógiai Intézet minden Református Egyház által fenntartott óvodának, illetve vezetőinek, dolgozóinak segítséget nyújt szakmailag. Ennek a segítségnek az egyik mozgató köve Ablonczyné Vándor Margit, aki maga is vezetett református óvodát, így első kézből belelátott, és belelát az egyházi óvodák mindennapjaiba, így a kutatásom egyik momentumaként vele készítettem interjút (1.számú melléklet). Margit 30 évig dolgozott óvodapedagógusként, ebből 17 évig volt a Budafoki Református Gyülekezet Halacska Óvodájának vezetője, 1999-től pedig a Református Óvodák munkaközösségének vezetője volt. Az interjú során azokból a kérdésekből kérdeztem, amit később a kvantitatív kutatásomban is, ennek oka, hogy az interjú során olyan válaszokat vártam, amelyek akár nem csak egy-egy intézményre értendők, hanem globálisan, akár az összes református óvodára alkalmazhatóak. Emellett az interjúkészítés előnyének tartom, hogy

egy-egy kérdésre a személyes beszélgetés alkalmával sokkal átfogóbb válaszokat kaphatunk, melyek a kutatás mélységét is tudják akár befolyásolni.

Az általam elkészített interjú egy strukturált interjú volt. Héra és Ligeti (2014.) alapján ez a fajta adatfelvétel leginkább a kérdőíves adatfelvételhez hasonlítható. A kérdések sorrendje kötött, ahogyan a kérdőívénél is, szó szerint teszik fel őket, és a kérdésekre minden esetben választ vár. A strukturált interjú annyiban mégis különbözik a kérdőíves adatgyűjtéstől, hogy itt a válaszokat az interjúalany szavaival rögzítik, míg a kérdőívénél sok esetben előre megadott válaszlehetőségeket kell megjelölni. Az interjú hátránya, hogy több interjúalany esetén nehezebben lehet a válaszokat egységesen összehasonlítani.

4.3 KÉRDŐÍV

A kutatásom ezen része kvantitatív kutatási módszerrel valósult meg. Boncz (2015.) alapján a módszer lényege, hogy minél nagyobb számban szerezzünk információt. A kutatásba bevont személyekkel ugyanazon felmérést végzik el, ennek a felmérésnek meghatározó tulajdonsága, hogy statisztikailag elemezhető adatokat kell szolgáltatnia. A kvantitatív kutatások többnyire deduktív módon zajlanak, azaz a hipotéziseket utólagosan tudjuk a kapott eredményekkel igazolni vagy cáfolni. A széleskörű adatgyűjtés az, ami hozzájárul a pontosabb eredményekhez. A kérdőíves adatgyűjtés a leggyakoribb kvantitatív eljárás, a módszer előnye, hogy egyszerűen lehet adathoz jutni, ma már az online térben is megvalósítható, és a kitöltők számára sem okoz nehézséget hozzáférni. Hátránya ennek a módszernek, hogy könnyen lehet valótlan dolgokat állítani, sok esetben a kitöltő úgy tölti ki a kérdőívet, hogy mi az, amit szeretne, hogy gondoljanak róla, annak ellenére, hogy sok esetben anonim adatgyűjtés történik. A kérdezésnek több módja lehet, én jelen esetben az önkitöltős módot alkalmaztam. Ebben az esetben meg van az a buktatója a kérdőívnek, hogy hiányos válaszok születnek, ennek kiküszöbölése érdekében sok esetben kötelezővé tettem a válaszadást, ugyanakkor így is születtek hiányos kitöltések.

Ahhoz, hogy meg tudjam válaszolni a diplomadolgozatom hipotéziseit készítettem egy kérdőívet (3. számú melléklet) a Google Űrlapok segítségével, első körben a feldolgozott pedagógiai programok intézményeinek, 91 óvodának és tagóvodának juttattam el online formában, majd segítséget kértem a Református Pedagógiai Intézettől, és megkértem, hogy az ő általuk számontartott református óvodáknak küldjék ki a kérdőívet. A kérdőív kitöltését jelen esetben csak óvodapedagógusoktól vártam. A kérdőív bevezető részében demográfiai adatokat gyűjtöttem, majd a hitéleti foglalkozásokat tartó személlyel, az adott heti téma ismerettségével

tettem fel kérdéseket. Ezeken a témaegységeken zárt kérdésekkel végeztem az adatgyűjtést, majd a kérdőív második felében arra voltam kíváncsi, hogy a komplex tervezés, megvalósulás hogyan nézhet ki az adott csoportban, mely környezeti jelesnapokat ünneplik, ezekre a kérdéseknek a megválaszolására alkalmaztam zárt és nyitott kérdéseket egyaránt. A kérdőív következő részében pedig az ismert és alkalmazott segédanyagokra kérdeztem rá, itt már teljes mértékben nyitott kérdéseket alkalmaztam. Az utolsó szakasza a kérdőívnek arra vonatkozott, hogy a saját óvodájukban milyen módon van kapcsolat a hitélet és a környezeti nevelés között. Itt szintén alkalmaztam nyitott és zárt kérdéseket egyaránt.

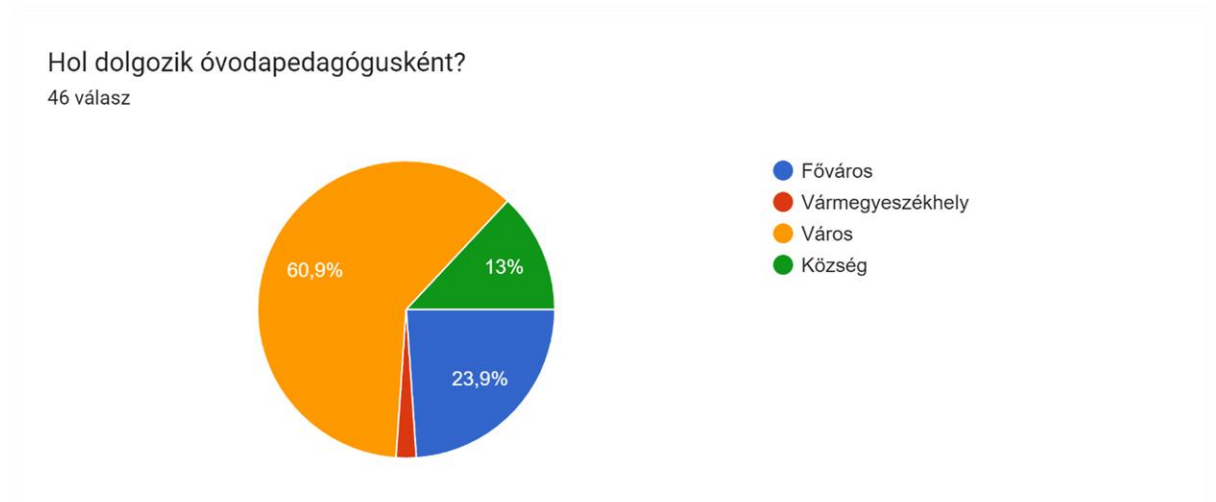
4.4 EREDMÉNYEK

A strukturált interjú és a kvantitatív kutatás során kapott eredményeken kérdésenként szeretnék végigmenni, és összevetni az interjú során és a kérdőívben kapott válaszokat.

Az általam elkészített kérdőívet, mint említettem, 91 intézménynek küldtem ki, illetve a Református Pedagógiai Intézetet is bevontam a továbbításba. Végül összesen 46 kitöltést sikerült elérnem, ami az intézmények számát figyelembe véve nem hozott túl nagy merítést az adatgyűjtés terén. A kitöltők között 44 nő és 2 férfi volt. Ez jól szemlélteti azt, hogy az óvodapedagógusi szakma alapvetően eléggé elnőiesedett, és ez a református intézményeket is érinti.

2. ábra: A települések aránya, hol dolgozik az óvodapedagógus

(Forrás: saját kutatás, 2024)

A kitöltők közül 28 fő városban, 11 fő a fővárosban, 6 fő községben, 1 fő pedig vármegyeszékhelyen dolgozik.

Arra a kérdésre, hogy mióta dolgozik óvodában nagy szórású válaszokat kaptam. A legkevesebb ideje pályán lévő óvodapedagógus mindössze kettő hónapja dolgozik, míg a legrégebben pályán lévő pedagógus 47 éve dolgozik óvodai nevelést ellátó intézményben. A leggyakoribb válasz a 13 év volt, ezt 4 pedagógus jelölte meg, 3-3 fő dolgozik 7, 8, 23 és 32 éve, és 2-2 fő dolgozik 6, 27, 28 és 36 éve. A saját kutatás alapján a többi válaszadó ezek között a pályán töltött évek között helyezte el magát, volt pályakezdő, illetve több 30-40 éve pályán lévő kolléga is. A kutatásom szempontjából nagyon örültem ennek a szórásnak, hiszen így képet kaphatok arról is, hogy egy pályakezdő, illetve egy több éve, évtizede pályán lévő kolléga hogyan viszonyul a komplex, keresztyén szellemiséggel átítatott neveléshez.

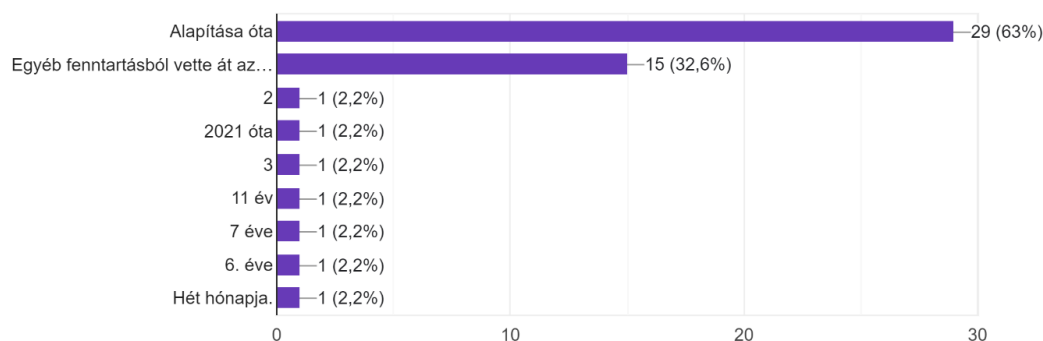
Azt is megkérdeztem, hogy esetleg volt-e olyan eset, hogy valaki nem óvodapedagógusként kezdett el óvodában dolgozni. Többségében azonos válaszokat kaptam, tehát a legtöbben óvodapedagógusként kezdtek el az óvodai nevelésben dolgozni, azonban akadt kivétel. 10 válaszadó dolgozott korábban más státuszban (például dajka, pedagógiai asszisztens). 4 fő esetében az óvodában való dolgozás és az óvodapedagógusként való munka között 3 év telt el, ez jellemzően az egyetemi képzés időszaka. 1 fő jelezte, hogy ő óvodapedagógusi szakközépiskolát végzett, majd elvégezte a főiskolai képzést is. Egy fő 2020 februárjában kezdett óvodában dolgozni, majd 2020 szeptemberétől dolgozik óvodapedagógusi státuszon, őt feltehetőleg már az utolsó éves összevont gyakorlaton alkalmazták, mint munkaerő. 3 fő esetében pedig elég sok idő telt el az óvodai munkába állás és az óvodapedagógusi státuszba kerülés között, szám szerint 7, 9 és 11 év jött ki a kutatás alapján.

3. ábra: Mióta református fenntartású az óvoda?

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Az óvoda, ahol jelenleg dolgozik, mióta református fenntartású? Kérem az egyéb négyzet bejelölésével adja meg, hogy hány éve református fenntartású az óvoda

46 válasz

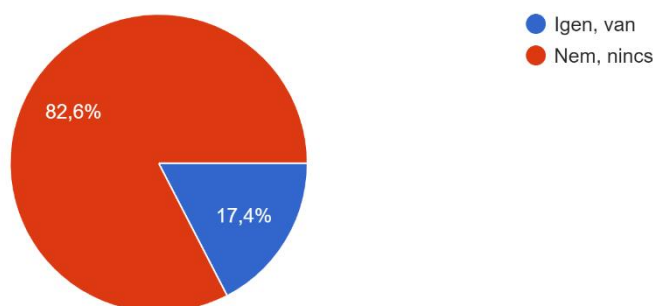
Arra a kérdésre, hogy mióta református fenntartású az intézmény, 29-en válaszolták azt, hogy alapítása óta, 15-en pedig, hogy más fenntartásból vette át az egyház. Kértem, hogy az egyéb megjelölésével írják le, hogy hány évet takar a református fenntartás, erre összesen 7-en válaszoltak, így ezzel az adattal érdemben nem tudtam foglalkozni, azonban ebből a hét válaszból kitűnik, hogy újonnan református fenntartású óvodából is érkezett kitöltés, illetve több éve egyházi intézményből is.

4. ábra: Felekezeti megjelenések az óvodában

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Az óvodájában van-e a reformátuson kívül más felekezetű hitéleti tevékenység?

46 válasz

Az alapvető elgondolásom az volt, hogy református óvodában nem jelenik meg más felekezetű hitéleti foglalkozás. Erre az elgondolásomra 8-an cáfoltak rá, ugyanis van olyan intézmény, ahol a reformátuson kívül megjelenik 5 esetben a római katolikus felekezet, ebből egy óvodában

a görögkatolikus felekezet is, 3 esetben pedig evangélikus hitéleti tevékenység is megvalósul a kálvinista mellett.

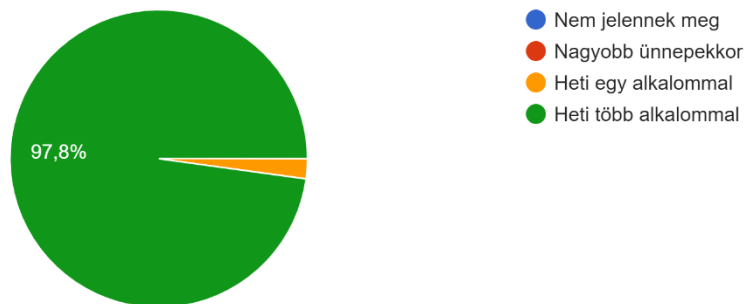
Ablonczyné Vándor Margit (továbbiakban: AVM, 2024.): „Ezt az óvodák igény és fenntartói hozzájárulás alapján döntenek erről. De nagyon fontos leszögezni, hogy az óvodában keresztény szellemiségben nevelünk, nem felekezeti megosztásban.”

5. ábra: Áhítatok/csendes percek gyakorisága az óvoda életében

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Az áhítatok/csendes percek megjelennek-e az óvoda életében? Milyen rendszerességgel?

46 válasz

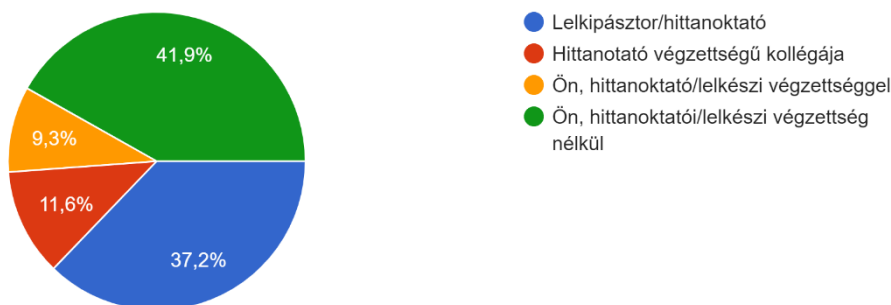
A fenti ábrán látható, hogy az óvodák többségében hetente több alkalommal megjelennek az áhítatok/csendes percek. Összesen egy fő jelölte meg a heti egy alkalom lehetőséget. Ez azért nagyszerű, mert egyrészt hetente több alkalommal van a gyermekeknek lehetősége arra, hogy Istenről hallhassanak, hozzá imádkozhassanak, dicsőíthessék, ugyanakkor az áhítatok/csendes percek is remek lehetőséget biztosítanak arra, hogy a hitéletet és a környezeti nevelést összekössék.

2. ábra: Hitéleti tevékenységet tartó személyek megoszlása

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Ki tartja a hitéleti tevékenységet az óvodában?

43 válasz

Kíváncsi voltam arra, hogy a hitéleti tevékenységet tartó személy és a csoport óvodapedagógusa között van-e valamilyen kapcsolat, személyükben megegyeznek-e esetleg. Az esetek legnagyobb százalékában, 18 fő esetén, a hitéleti tevékenységet maga az óvodapedagógus tartja, hittanoktatói végzettség nélkül. A második leggyakoribb válasz, 16 fő esetében, hogy a hitéleti tevékenységet hittanoktató vagy lelkipásztor tartja, nem pedig az óvodapedagógus. Az, hogy olyan kolléga tartja a foglalkozást, aki rendelkezik hittanoktató végzettséggel, 5 fő esetében valósul meg. A legkevésbé jellemző válasz az volt, hogy valaki hittanoktatói/lelkési végzettséggel tartja óvodapedagógusként a hitéleti tevékenységeket, 4 ilyen válasz érkezett.

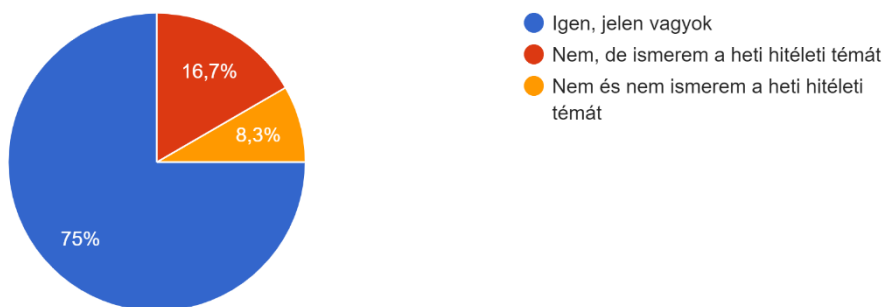
A kérdőívet ettől a ponttól két részre osztottam, attól függően, hogy az előző kérdésre lelkészt/hittanoktatót vagy kollégát, illetve saját magukat adták meg, mint hitéleti tevékenységet tartó személyt. A következő két kérdés azoknak szólt, akik nem maguk tartják a hitéleti tevékenységet.

7. ábra: Óvodapedagógusok jelenlétének aránya a szakos kollégák által tartott hitéleti foglalkozásokon

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Jelen van-e a lelkész, hittanoktató, hittanoktató végzettségű kolléga által tartott hitéleti tevékenységen?

24 válasz

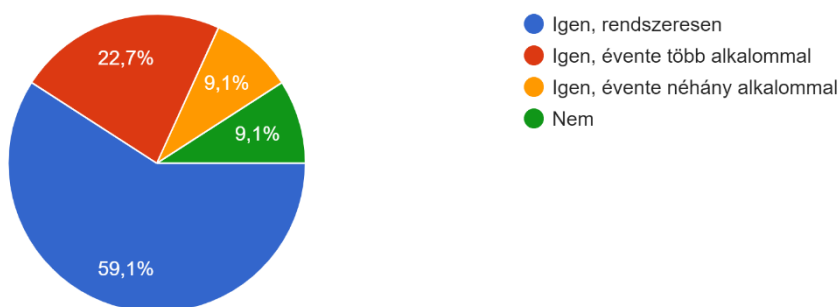
A következő kérdésem arra vonatkozott, hogy az óvodapedagógus kollégák jelen vannak-e a gyermekek hitéleti foglalkozásán, ismerik-e az adott heti hitéleti témát. Mint az az ábrán látható, 24-en válaszoltak erre a kérdésre, és ebből 18-an, vagyis 75% jelen van a tevékenységeket. 4-en nincsenek jelen a foglalkozásokon, de ismerik az adott heti témát, vagyis kapcsolatban vannak, kommunikálnak a tevékenységet tartó személlyel. 2-en nem vesznek részt a foglalkozáson, és nem is ismerik a heti témát.

8. ábra: Ismert hitéleti téma egyéb tevékenységekbe való beépítésének megoszlása

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Amennyiben ismeri az adott hitéleti témát, a heti tevékenységek tervezéséhez felhasználja-e?

22 válasz

Az előző kérdésre érkezett 24 válaszból 22-en ismerik az adott heti hitéleti témát, őket kérdeztem meg arról, hogy a saját tervezésük során beépítik-e, összekapcsolják-e a környezeti

tevékenységgel. 13 fő rendszeresen beépíti a hitéleti tartalmat a heti tevékenységekbe, 5 fő évente több alkalommal, és 2-2 fő azoknak a száma, akik vagy évi néhány alkalommal építik be a hitéleti témát, vagy egyáltalán nem építik be.

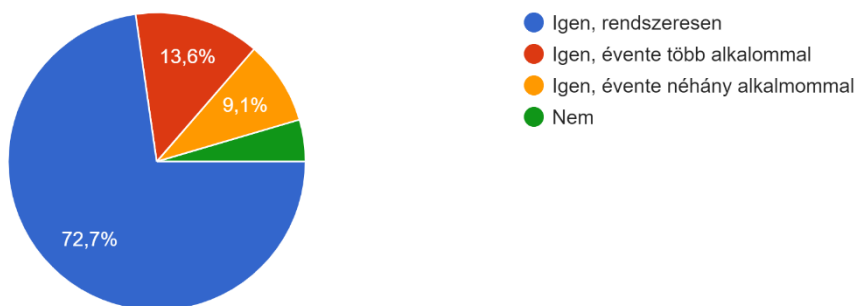
Azoknak, akik önmagukat jelölték meg, mint hitéleti tevékenységet tartó személyt, a következő kérdéseket tettem fel.

9. ábra: Az óvodapedagógus saját hitéleti témájának más tevékenységekbe való integrálásának eloszlása

(Forrás: saját kutatás, 2024)

A saját tervezése során az adott heti hitéleti témát beleépíti-e a külső világ tevékeny megismerése tevékenységeibe?

22 válasz

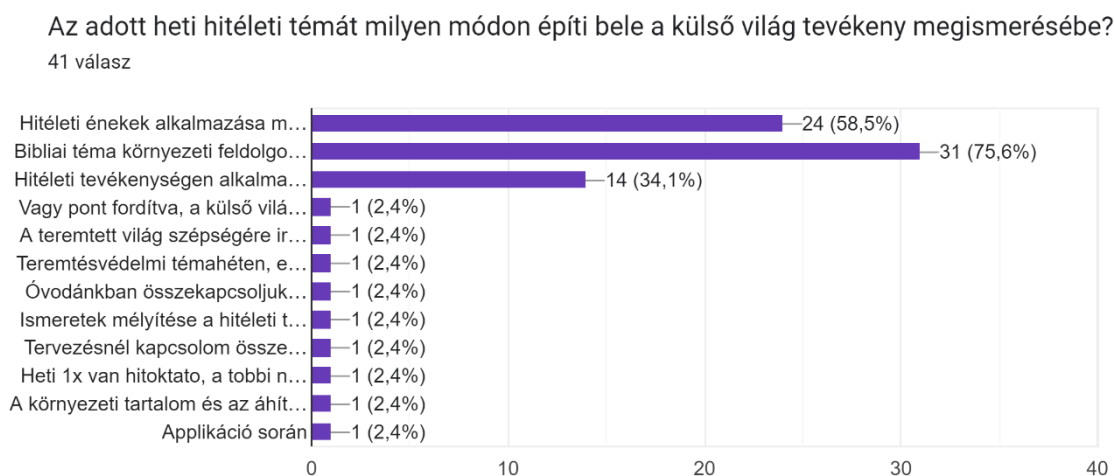

Tőlük is megkérdeztem, hogy a hitéleti témát a heti tervezés során beépítik-e, ugyanúgy 22 fő válaszolta meg a kérdést, így remekül látszanak az egymáshoz viszonyított arányok. 16 fő rendszeresen beépíti a hitéleti témát a heti tevékenységekbe, ez 3 fővel több azoknál, akik nem saját maguk tartják a hitéleti tevékenységet. Évente több alkalommal 3 fő építi be a hitéleti témát a tevékenység, 2 fő évente csak néhány alkalommal, 1 fő pedig egyáltalán nem építi be a bibliai témát a többi tevékenységbe.

A következő kérdést mindenkinek feltettem, aki korábban azt a választ adta meg, hogy igen, beépíti a hitéleti témát a tevékenységekbe.

10. ábra: Hitéleti téma külső világ tevékeny megismerésébe való integrálása

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Amellett, hogy egyáltalán beépítik-e a hitéleti témát a környezeti tevékenységekbe, fontosnak tartottam megkérdezni azt is, hogy ezt mily módon teszik meg. Három konkrét választ adtam meg, ezek a „Hitéleti énekek alkalmazása motivációként”, a „Bibliai téma környezeti feldolgozása (pl. Noé története kapcsán páros-páratlan fogalmának mélyítése az állatok segítségével,)” és a „Hitéleti tevékenységen alkalmazott szemléltető eszközök alkalmazása a környezeti foglalkozásokon” voltak, ezeken túl pedig megadtam egy egyéb lehetőséget, ahova az ezektől eltérő, saját alkalmazást tudták beírni. A megadott lehetőségek közül legnagyobb számban, 31-en jelölték meg, hogy a bibliai témát környezeti tevékenységen is feldolgozzák, 24-en jelölték meg, hogy a hitéleti énekeket alkalmazzák a külső világ tevékeny megismerése foglalkozások során is, illetve 14-en alkalmazzák a hitéleti tevékenységben alkalmazott szemléltetőeszközöket beviszik a környezeti foglalkozásokra is. A válaszok jelölésénél volt lehetőség több válasz egyidejű megjelölésére is. 9-en jelöltek meg egyéb válaszlehetőségeket, ezek közül szeretnék néhány olyat kiemelni, ami konkrét összekapcsolásokat említ. Az első: „*Vagy pont fordítva, a külső világ tevékeny megismerésén megismert pl állat mondja el a történetet*”, erre a kérdőívben nem tértem ki, de valóban, a külső világ tevékeny megismeréséből is lehet nyitni a hitéleti tartalmak felé. Egy másik válaszadó, szintén erre utal: „*Ismeretek mélyítése a hitéleti témák összekapcsolásával. Minden környezeti témánkhoz kapcsolódik hitéleti megközelítés is.*” Egy harmadik válaszadó szintén a két tevékenységi terület összekapcsolását emeli ki, ugyanakkor azt is leírja, hogy ez nem egyedi eset, az óvoda éves terve is ez alapján épül fel: „*Óvodánkban összekapcsoljuk a hitéleti tevékenység üzenetét a környezeti nevelés tartalmával. Éves tervünk így épül fel.*”

Azoktól, akik beépítik a hitéleti témát a környezeti témába, azt is megkérdeztem, hogy melyik a legjobb, komplex tervezéssel, megvalósulással kapcsolatos élményük. A kérdés nyitott kérdés volt, sok esetben csak egy-egy témát, vagy ünnepet kaptam válaszul, például Húsvét, Karácsony vagy Noé bárkája, volt, aki leírta, hogy nincs ilyen élménye, illetve olyan is volt, aki azt írta, hogy nem érti a kérdést. Konkrét választ nem sokat kaptam, azonban érkezett néhány olyan választ is, amelyeket akár például, megvalósítandó ötletül is szolgálhat másoknak, ezekből szeretnék hármat idézni. Az egyik ilyen, az elveszett bárány példázatával kapcsolatos: *„Például az elveszett bárány történetét a mozgás foglalkozásomban is be tudtam építeni, a motivációs részbe. Kooperatív ernyővel és kislabdákkal játszottunk. A kislabdák voltak a bárányok, a gyermekek pedig a pásztorok. Először elvesztek a bárányok, majd összegyűjtötték őket az utolsó elveszett „báránykáig”. Ezen kívül számos komplex foglalkozás megvalósult már az adott bibliai történet feldolgozásával.”* A másik ilyen példa az ötezer ember megvendégelésével kapcsolatos: *„Ötezer ember megvendégelése - Jézus gondoskodik az emberekről. Mi gondoskodunk az itt telelő madarokról. Így mélyíthettük a "gondoskodás" fogalmát. A matematikai, ének-zenei tartalom belefűzése innentől szintén sokkal könnyebb.”* A harmadik esetben pedig a Víz világnapjához kapcsolták a hitéleti tartalmat: *„A Víz világnapja alkalmából, Noé bárkája (az egyik csoportunk neve is) megépítése, megtöltése”* Egy esetben a megvalósulásról konkrét leírást nem kaptam, ugyanakkor maga a téma igen érdekes: *„különleges téma feldolgozása 1 héten keresztül: bibliai helyszínek”.*

AVM (2024) : „A szaktanácsadói mesterműnősítésem, melyen a Csodálatos halfogás történetét dolgoztuk fel. Nagyon sok mindent bele lehetett építeni. Isten csodáit, mesterségeket, a régi népi kultúra elemeit, foglalkozásterületeit. A feldolgozásba bele lehetett tenni drámapedagógiai elemeket. A foglalkozás során dramatizáltunk, kis halakat készítettünk közösen, majd horgásztunk, ezáltal élmény nyújtva a gyermeknek.”

Azzal kapcsolatosan, hogy milyen segédanyagokat ismernek, használnak a pedagógusok, két kérdést tettem fel. Az első, hogy „A felkészülés során mi nyújt segítséget Önnek?” A kitöltőket arra kértem, hogy legalább 3 dolgot nevezzenek meg, illetve, hogy internetes forrás esetén a hivatkozást is adják meg lehetőség szerint. A 41 válaszadó válasza alapján az 5 leggyakoribb segítség: 1. kateteka.hu (21 fő), 2. Báránka füzetek, a Biblia és a pinterest (8-8 fő), 3. kollégákkal folytatott szakmai beszélgetések (6 fő), 4. Református Pedagógiai Intézet (refpedi.hu, 5 fő), 5. Gyermekbiblia (4 fő). Több esetben kaptam olyan válaszokat, miszerint korábbi saját tapasztalatok és emlékek nyújtanak segítséget a tervezés során. Ennél a kérdésnél

kaptam egy olyan jógyakorlatot, amelyet akár más óvodáknak is segítséget nyújthat: „Az összehangolt éves terv: környezeti tartalom és hitéleti tartalom összekapcsolása. Gyülekezetünk hittanoktatói havonta hitéleti megbeszélés keretein belül segítenek a heti anyagok üzenetének megfogalmazásában. Az óvodapedagógusok az üzenethez kapcsolódó játékötleit is ezen az alkalmon "dobjuk be" a közösbe.”

A következő kérdésben a konkrét segédanyagokra voltam kíváncsi a hitéleti és környezeti nevelés terén, azt a kérdést tettem fel, hogy „Milyen hitéleti segédanyagokat ismer, melyet a környezeti nevelésben is tud alkalmazni?” A leggyakoribb válasz a kateteka.hu volt, 10-en válaszolták. A második leggyakoribb a Református Pedagógiai Intézet által kiadott Báránkya füzetek voltak, ezt 9-en válaszolták. A harmadik legtöbbet választott segítség pedig maga a Református Pedagógiai Intézet honlapja volt, 8 ilyen válasz érkezett. 6-an jelezték, hogy semmilyen ilyen jellegű segédanyagot nem ismernek.

AVM (2024.): „Létrejött a református óvodák honlapja az RPI-n belül. (<https://refovi.reformatus.hu/>) Itt nagyon sok szakmai anyag van főnt, amit a regisztrált pedagógusok le tudnak tölteni. A holnapon találhatóak még különböző munkacsoportok, ezeken belül is vannak főnt szakmai anyagok, segédletek. A környezeti nevelés a keresztyén munkacsoporton belül nagyon sokszor előkerül. Az alapkővek munkacsoport induló óvodáknak készült, olyan témákat dolgoznak fel, melyeket szakmai szempontból be tudnak vinni az óvodába. Az óvodai nevelés témakörében mindig az üzenethez végzünk komplex keresést. A keresztyén nevelés munkacsoport bibliai történeteket foglalkozik, olyanokkal melyekben sok mindennel találkozunk a gyermek, illetve ezekben hogyan lehet megtalálni az üzenetet, kulcsszavakat. A környezeti nevelésre vonatkozó komplexitás főként a kreatív műhely munkacsoportban valósul meg.”

Arra a kérdésre, hogy „Óvodájának van-e bevált jógyakorlata a hitéleti nevelés és a környezeti nevelés kapcsolatára, komplex megvalósulási formájára?” több esetben az a válasz érkezett, hogy nincs, vagy, hogy igen van, konkrét válasz kevés esetben érkezett, ezekből szeretnék hármat idézni: „Igen. Az éves tervben összekapcsoltjuk a bibliai történet üzenetét a környezeti tartalommal. Ezáltal nem kronológiai sorrendben ismerkedünk a bibliai történetekkel, de a nagy ünnepek körül úgyis kapcsolódik időben is a két téma. Pl.: emberi test témánál az ember teremtése volt a heti történet, az időjárás változásánál, Jézus lecsendesíti a

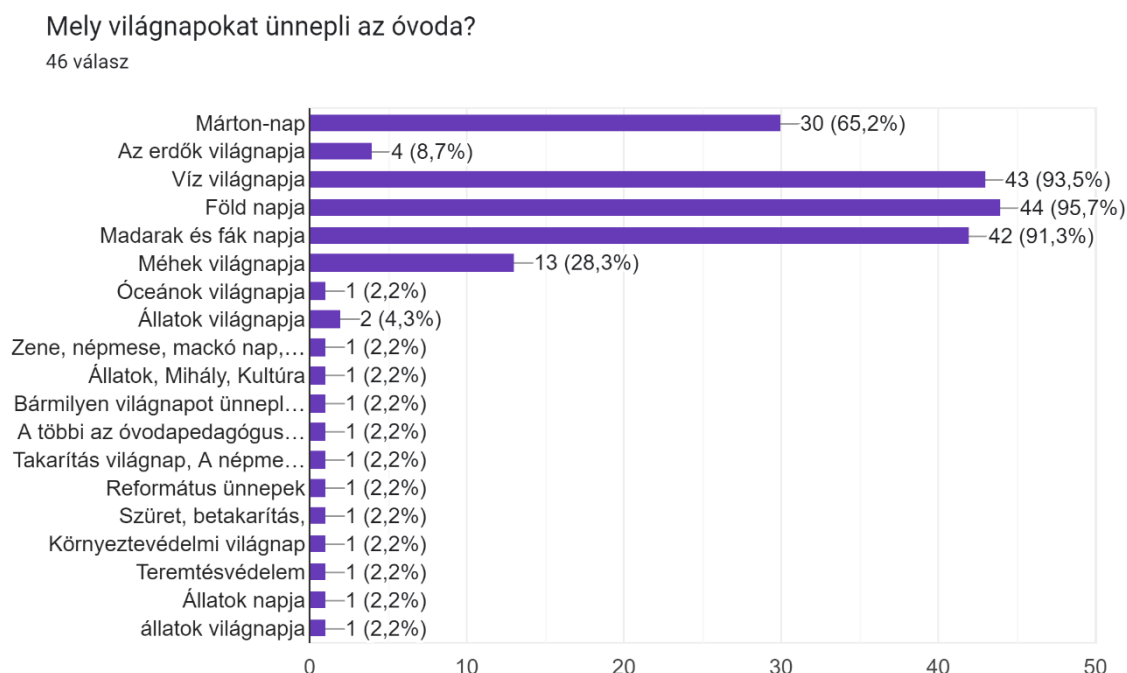
vihart, stb..” Egy másik kolléga a teremtésvédelem témakörében rendelkezik jógyakorlattal: *„A Teremtésvédelmi téma feldolgozása egész szeptemberben végigvonul, ezen kívül partneri kapcsolatot ápolunk a helyi Vadásztársasággal, a Hortobágyi Nemzeti Park munkatársaival, akik a zöld jeles napok visszatérő résztvevői.”* A harmadik jógyakorlat pedig: *„Van az óvodánkban minden környezeti témához kapcsolódó keresztény vonatkozású része is és a Bibliai történetekhez is van egy verses, énekes, kézműves és fejlesztőjátékos gyűjteménye, amiszintén jó alapot biztosít a komplex nevelésre.”* Több pedagógus leírta, hogy nem rendelkeznek még jógyakorlatokkal, mert újonnan indult intézmény, így most dolgozzák ki ezeket, illetve volt olyan kolléga is, aki azt írta le, hogy nemrég óra van a jelenlegi óvodájában, még nem találkozott ilyenekkel.

Az utolsó 5 kérdést mindenkinek feltettem, függetlenül attól, hogy a hitéleti tevékenység tartalmát beleépítik-e a különböző tevékenységek tervezésébe vagy sem. Ezek a kérdések magával az intézménnyel kapcsolatosak, az épületben, illetve a közös programokban hogyan is jelenik meg a környezet és a hitélet kapcsolata.

Az óvoda épületében, illetve a csoportszobákban megjelenik-e a környezet és a hitélet kapcsolata? Ha igen, milyen módon? A kérdéshez példákat is sorakoztattam: Például: bibliai növények a csoportnevek, a csoport igéjét növényekkel dekorálják, stb. Kérdésre több fajta válasz is érkezett. Volt, aki nemmel felelt, volt, aki csak egy igent írt oda. A legtöbben, 22-en azt írták, hogy vagy bibliai növény vagy bibliai állat a csoport neve, esetleg Bibliához kapcsolható a név. Vannak olyan óvodák, ahol a csoportokban megjelenik a hitéleti sarok, illetve a környezeti sarok is. Két választ szeretnék kiemelni, ahol a környezeti nevelés nagyon szorosan összekapcsolódik a mindennapi élettel: *„Bibliai állatok a csoportnevek, az óvodai jelek bibliai jelképek, melyet fa lapra a kollegáink égetve készítenek el, a természetes anyagokat részesítjük előnyben a tároló eszközök estében, minden csoportban van szelektív hulladékgyűjtő, az udvaron kiskert, gyermekméretű kerti szerszámok, a dekoráció tekintetében is a természetes anyagok dominálnak.”* A másik válasz pedig: *„Elkészítjük gyurmából, textilekből és termésekből a teremtett világot, gondozzuk az afrikai óriás achát csigáinkat, a csoportszoba növényeit, tavasztól az őszi betakarításig termelünk a magaságyásban, és kirándulunk a közeli erdőbe, ahol szabadtéri áhítatot tartunk.”*

11. ábra: Ünnepeelt világnapok eloszlása

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Megkérdeztem a kitöltőktől azt is, hogy az óvoda mely világnapokat ünnepli, hogy lássam, hogy mely területeken van lehetőség hitéleti témával kapcsolódni. Zárt kérdésként tettem fel, felsoroltam 7 világnapot, illetve hagytam egy egyéb válaszlehetőséget. Mint az az ábrán is látható, a Víz világnapja, Föld napja, illetve a Madarak és fák napja az, amit majdnem mindenhol megtartanak. Emellett a Márton-napot is több mint a kitöltők fele ünnepli. A méhek világnapja közel 30%-ot ért el, míg az általam még megadott Erdők világnapja és Óceánok világnapja annyira nem jellemzően ünnepeelt világnap. Az egyéb válaszoknál leírták, hogy a felsoroltakon túl ünnepeelt világnapok az óvodapedagógusok saját döntései alapján valósulnak meg.

Miután megtudtam, hogy mely világnapokat ünneplik az óvodák, rákérdeztem arra, hogy milyen módon jelenik meg ezekben a hitéleti tartalom. A kérdésre többségében általános válaszok érkeztek, mint bibliai történet által, ha vallásos alapú az ünnep, akkor azt kapcsolják hozzá, illetve olyan válaszok is érkeztek, hogy igen, megjelenik, nem, nem jelenik meg. Érkeztek azonban konkrét példák is, hogy hogyan jelenik meg a hitéleti tartalom ezeken a napokon, ezekből szeretnék néhány konkrét megjelenési módot idézni, az első: „A Víz

világnapján a bibliai folyók, tenger, tavak megjelenítése. A Föld világnapján bibliai helyszínek. Madarak és fák napján a teremtés története.” A második válasz, melyben konkrét történeteket kapcsolnak az adott világnaphoz: *„Az óvoda minden tevékenységében megjelenik a hitéleti nevelés. A víz világnapján pl. Noé bárkája a téma. A Föld napján a Magvető a téma, A Madarak fák napján ismét lehet Noé bárkája stb*” A harmadik idézett válaszban nem csak konkrét történetet, hanem átadni kívánt üzenetet is megfogalmazott a kitöltő: *„Márton nap - Irgalmas samaritánus, Víz, Föld napja - teremtett világunk és az arról való gondoskodás, Madarak és fák napja - Isten számontart minket, gondot visel rólunk (egészséges levegő), Méhek világnapja - Péld.6,6.*” A negyedik kitöltő a Márton-nappal kapcsolatosan egy módszert, a dramatizálást említi meg, mint jógyakorlatot, illetve leírja, hogy a teremtett világgal kapcsolatosan mindenhez lehet az isteni szeretetet kapcsolni: *„Márton történetének elmondása, eldramatizálása (Istent akarja szolgálni életével), de a teremtett világ megfigyelése közben mindenhol össze lehet kapcsolni Isten szeretetével. A növényültetés, a testünk működése, az évszakok változásának csodái mind Isten alkotása, ajándéka. A növekedést az Isten adta”(1Kor. 3, 6)*”.

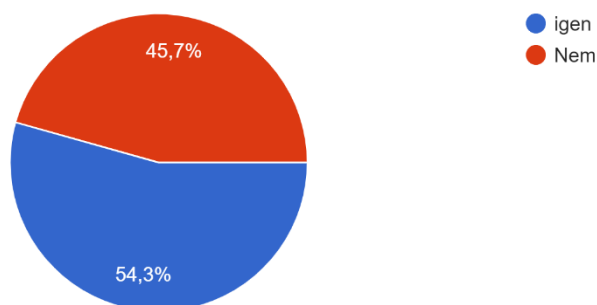
Utolsó előtti kérdésként azt kérdeztem meg, hogy van-e az óvodákban olyan egyéb program, amelyben a környezet és a hitélet kapcsolódni tud. „Van-e egyéb óvodai programjuk, amelyben megjelenik a környezet és a hitélet kapcsolata? Kérem sorolja fel ezeket, illetve azt is, hogy hogyan jelenik meg a hitélet. Például: Bibliai sportnap, bibliai kirándulás”. Az egyik leggyakoribb válasz a nem volt. 46 válaszból 7-nél nincs semmilyen egyéb program, ahol a hitélet és a környezeti nevelés kapcsolódni tud. Szintén 7-en válaszolták azt, hogy valamely ünnephez kötődően családi napot szerveznek. De a válaszok között megjelenik a bibliai témájú kirándulás, templomlátogatás, nyári bibliai tábor, a bibliai vetélkedők és az ünnephez között barkácsolás is (például adventi vagy virágvasárnapi).

12. ábra: Hitéleti-környezeti nevelés komplex továbbképzésen való gondolkodás

(Forrás: saját kutatás, 2024)

Gondolkodott-e már azon, hogy olyan képzésen vegyen részt, amely a hitélet és a környezeti nevelés komplex tervezési lehetőségét segíti elő?

46 válasz

Az utolsó kérdésem arra vonatkozott, hogy a pedagógusokban van-e igény arra, hogy a környezeti-hitéleti komplex tervezés területén továbbképezzék magukat. Az ábrán látható, hogy majdnem fele-fele az arány arra vonatkozóan, hogy gondolkodtak-e az ilyen jellegű továbbképzéseken, vagy sem.

*„Lábam előtt mécses a te igéd, ösvényem
világossága.” Zsoltárok 119,105*

5. SEGÉDANYAGOK

A saját munkahelyemen és a kérdőív feldolgozása alapján is azt tapasztaltam, hogy jó hogyha van egy segédanyag gyűjtemény, amihez tudnak nyúlni a kollégák, illetve az is jó, ha esetleg látnak, láthatnak egy-egy példát a komplex tevékenységekre. Ebben a fejezetben olyan segédanyagokat szeretnék megmutatni, amelyek talán kevésbé ismertek, vagy esetleg kevésbé használtak, ugyanakkor nagyon jól alkalmazhatóak a komplex hitélet-környezeti foglalkozásokon.

5.1 KÖRNYEZETI-HITÉLETI SEGÉDANYAGOK

A segédanyagok tekintetében is végeztem kutatást, kíváncsi voltam, hogy mik azok a szakmai segédletek, amelyeket ismernek a pedagógusok, illetve, hogy ezek mennyire elterjedtek. A kérdőív kérdésénél felsoroltam azokat a segédleteket, amelyeket a kollégák ismernek és használnak, azonban akadnak még olyan szakmai könyvek, füzetek, melyek a hitéleti-környezeti komplex tevékenységek tervezésekor fel lehet használni, közülük szeretnék néhányat kiemelni.

Az első könyvsorozat, amit szeretnék megemlíteni, az Louie Giglio *Leírhatatlan, Milyen hatalmas a mi Istenünk! és Isten lenyűgöző teremtet világa* című könyvei.

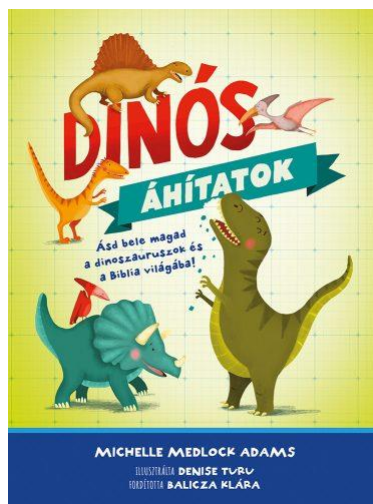
13. ábra: Louie Giglio könyvei

Ennek a sorozatnak az első részét egy válaszadó megemlítette, mint használt segédanyag, úgy gondolom, hogy ennek a sorozatnak a köteteit pont a középső-nagycsoportos korosztály számára, amikor ténylegesen minden foglalkoztatja a gyermekeket, a miértekkel együtt, nagyon jól lehet alkalmazni. Mindhárom kötet 100-100 tudományos „kalandot” dolgoz fel egy-egy bibliai igéhez kapcsolódóan. A könyvben minden téma egy bibliai igével kezdődik, majd a téma tudományos kifejtése következik, a téma kifejtés után pedig visszacsatol a bibliai igéhez, végül egy imádsággal zár. A könyv témái nagyon jól alkalmazhatóak arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet a tudományt a hittel összekapcsolni. Sok esetben kell „óvodás nyelvre” lefordítani az anyagot, de ettől függetlenül a gyermekek nagyon élvezik, és könnyen rácsodálkoznak a teremtet világ dolgaira.

A következő kiadvány, amit ki szeretnék emelni, az Michelle Medlock Adams Dínós áhítatok című könyve.

14. ábra: Michelle Medlock Adams Dínós Áhatatok című könyve

Ezzel a kötettel a gyermekek dínók iránti szenvedélyére tudunk alapozni, ugyanakkor át tudjuk őket vezetni a Biblia és a hit világába. A könyv 75 dínóval foglalkozik, egyesével veszi őket sorra. Minden dínóhoz kapcsol egy-egy „bibliai leletet”, bibliai ígét, melyet utána az adott dínó tulajdonságai mentén szemléltet.

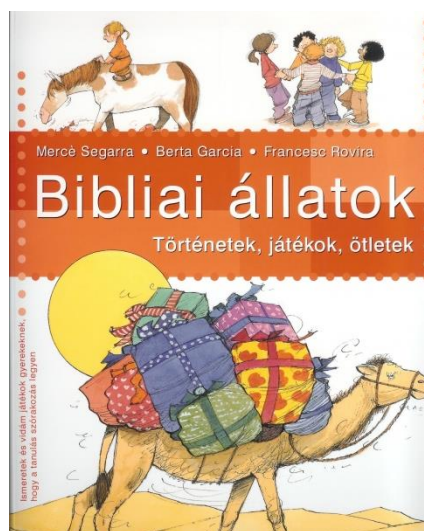
A környezeti és hitéleti nevelés kapcsolatában még nagyon jól alkalmazhatóak Fráter Erzsébet A Biblia növényei és A Biblia ételei című könyvei.

15. ábra: Fráter Erzsébet könyvei

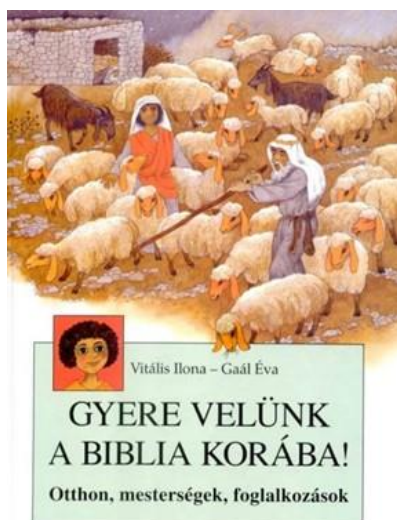
Ez a két kötet inkább a felkészülés során nyújt a pedagógusnak segédletet, ugyanakkor képanyagában igen gazdag kiadványok, így szemléltetésnek kiválóan lehet őket alkalmazni. A könyvekben olyan növények, illetve ételek vannak megemlítve, melyeket Jézus maga is ismerhetett, érdekességként, ismeretbővítésként a nagycsoportosok számára remekül hasznosítható kiadványok.

16. ábra: Segarra, Garcia, Rovira – Bibliai állatok című könyv

A bibliai állatok című könyv remekül alkalmazható az összes korcsoport számára. A könyvben 43 állat jelenik meg. Minden állathoz kapcsolódik egy-egy bibliai íge, illetve minden állatnál kapunk magyarázatot is arról, hogy miért vált jelképpé, mit szimbolizál a Bibliában. Minden állathoz tartozik egy Tudtad-e? rész is, melyben az állatról való ismereteket bővíti a könyv. Az ismeretbővítés mellett minden részhez van az adott állattal kapcsolatosan egy-egy játékleírás is, mellyel a témához való kapcsolódást lehet bővíteni.

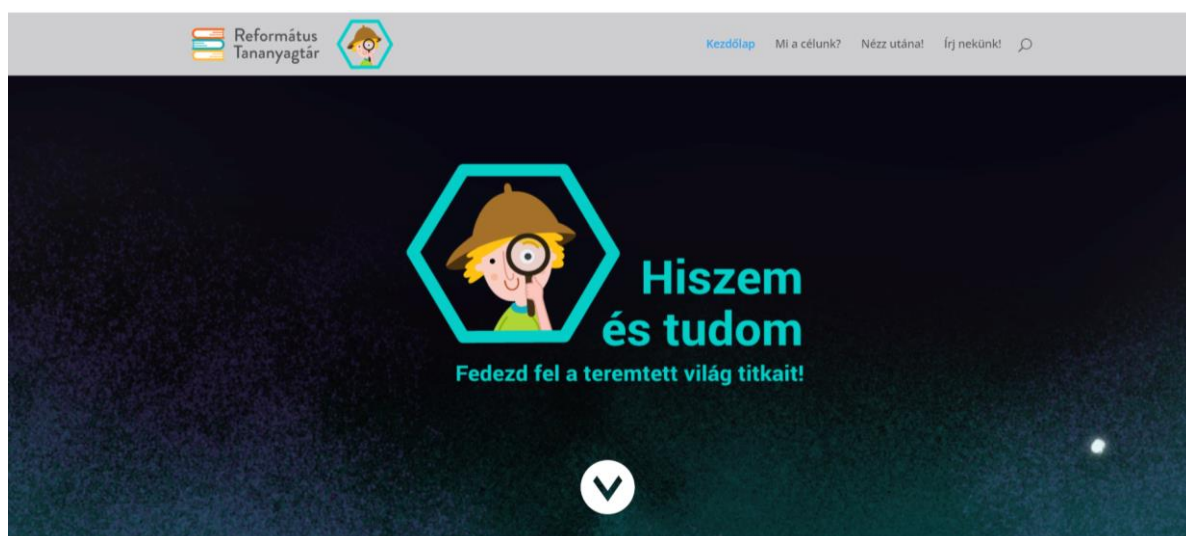
17. ábra: Vitális Ilona-Gaál Éva Gyere velünk a Biblia korába című könyve

A Gyere velünk a Biblia korába! című kiadvány hasonlít Fráter Erzsébet könyveihez, illetve a Bibliai állatok kiadványhoz, hiszen a bibliai korba repít bennünket vissza, ott is a mesterségek, foglalkozások témakörébe. A témák Jóna, az izráeli kisfiú élete köré vannak építve. A könyv az érdeklődő kisfiú és a környezete párbeszédét írja le egy-egy mesterséghez csatolva. A történeteken keresztül a mesterség tartalmán túl a hozzátartozó eszközökkel, technikákkal is megismerkedhetünk. Mivel izráeli a kisfiú, így nagyon sok zsidó foglalkozással, hagyománnyal is találkozhatunk a könyvben.

Utolsóként egy internetes segédanyagok, a Református Tananyagtár egyik aloldalát, a Hiszem és Tudom oldalt szeretném bemutatni. Ez az oldal a református tananyagfejlesztők kezelésében van, Loui Giglio könyveihez hasonlóan tudományos felfedezéseket, reakciókat vesz végig interaktív módon, és bibliai történeteket, ígéket kapcsol hozzájuk.

18. ábra: Református Tananyagtár– Hiszem és Tudom aloldal

19. ábra: Hiszem és Tudom aloldal Titokzatos bolygónk alegység nyitólapja

A fenti két képen látható, hogy magának a weboldalnak igen színes, gyermekekhez közelálló az illusztrációja, nagyobb gyermekek akár önállóan is tudják használni. A következő néhány képen a Titokzatos Bolygónk fül alatt található tartalmakkal szeretném szemléltetni az oldal struktúráját és a pedagógusok által alkalmazható részeket.

20. ábra: Titokzatos bolygónk interaktív felület

Minden téma egység egy bibliai igével kezdődik, és több alpontra osztozik. A témához kérdéseket rendel, melyeket a kérdéshez tartozó képre kattintva ki is fejt az oldal.

21. ábra: Titokzatos bolygónk –Ismeretterjesztő rész

Bizonyos esetekben a kifejtett kérdések után, ha szeretnénk még többet megtudni az adott témával kapcsolatosan, akkor van lehetőségünk az oldalról továbblépni, a Kálvin Kiadó oldalára, ahol a témával kapcsolatos könyvet ajánlanak nekünk. A különböző kérdések inkább általános iskolásokra vannak kifejtve, de a tervezéshez nagyon jól alkalmazhatóak, illetve kis átalakításokkal könnyen adaptálhatóak egy-egy tevékenységbe.

22. ábra: Titokzatos bolygónk – Segédanyagok aloldal

A témákhoz kapcsolódnak segédanyagok is, olyan kísérletek, játékok, melyeket akár átalakítás nélkül is lehet az óvodai csoportokban alkalmazni.

*„Ama nemes harcot megharcoltam,
futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam”
2Timóteus 4,7*

6. ÖSSZEGZÉS

A kutatásom során a hitpotéziseimet illetően a következőkre jutottam:

1. Feltételezem, hogy az óvodapedagógusok nem minden esetben élnek a hitéleti- és környezeti nevelés komplex tervezésének lehetőségével.

Az interjú, de főként a kérdőív kitöltései megerősítettek abban, hogy vannak olyan pedagógusok, akik nem élnek a komplex tervezés lehetőségével, ugyanakkor jelentős számban kaptam olyan válaszokat is, akik élnek a két tevékenységi forma összekapcsolásával. Ezen túlmenően inkább az a mérvadó, hogy milyen gyakran valósul meg a komplex tervezés, illetve az, hogy milyen mélységben. E tekintetben a kérdés feltevési formája miatt kicsit általános válaszokat kaptam, a jövőben ezt próbálnám jobban konkretizálni. Ahogyan az interjúban is elhangzott, a pedagógusok hitbéli elköteleződése nagyon fontos, hiszen, ha valaki hívő, keresztény emberként neveli a gyermekeket, akkor automatikusa beleépíti, a jövőben a pedagógusok lelki elköteleződésére nagyobb hangsúlyt fektetnék.

2. Feltételezem, hogy a komplex tervezés sokszor azért nem valósulhat meg, mert a két tevékenységet tartó személy nem egyezik meg.

Azon feltételezésem, miszerint azért nem valósul meg a komplex tervezés, mert a két tevékenységet tartó személy nem egyezik meg, részben megdőlt, hiszen a pedagógusok alapvetően nagyobb számban tartják komplexen a tevékenységet, mint azt én a kutatás kezdetekor feltételeztem. Azokon a helyeken, ahol nem az óvodapedagógus tartja a hitéleti foglalkozást számomra megdöbbentően magas adat, 25% jött ki arra vonatkozóan, hogy nem vesznek részt a tevékenységen. Ennek a miértjeire nem kaptam választ, de itt is szerepet játszhat a pedagógus hitbéli elköteleződése.

Ennél a kérdéskörnél az is kijött eredményül, hogy a 43 válaszadónak több, mint a fele maga tartja a hitéleti foglalkozást a csoport számára. Ez 22 főt jelent, és számomra igen megdöbbentő volt, hogy a közülük összesen 4 kitöltő rendelkezik hittanoktatói végzettséggel, ugyanakkor 18 fő hittanoktatói végzettség nélkül tartja a hitéleti tevékenységeket, holott sok pedagógiai program megfogalmazza, hogy kívánatos, hogy az óvodapedagógusok rendelkezzenek

hittanoktatói végzettséggel. Arra vonatkozóan, hogy ennek az alacsony számnak az az oka, hogy nincs anyagi forrás a képzéseket támogatni, vagy nincs a pedagógusokban igény ilyenén részt venni, nem végeztem kutatást, ugyanakkor az elköteleződés kérdésköréhez szintén szorosan kapcsolódó kérdés.

3. Feltételezem, hogy léteznek olyan jógyakorlatok, melyek kiaknázzák, a komplex tervezésben rejlő lehetőségeket.

A jógyakorlatok tekintetében sokan általános válaszokat adtak, így erre a kérdésre a jövőben inkább mélyinterjú formájában keresném a választ. Ugyanakkor elmondható, hogy kaptam olyan részletes válaszokat, amelyeket a saját pedagógiai munkám során is fel tudok használni, illetve ténylegesen beleépítik a hitéleti nevelést a környezetünk megismerésének folyamatába. Hipotézisem így beigazolódott, egyes intézmények rendelkeznek jógyakorlatokkal ezen a téren, ezek főként a régóta működő református intézmények, viszont a sok új intézmény esetében még el kell telnie egy kis időnek, hogy ezek kialakulhassanak.

4. Feltételezem, hogy vannak széleskörben ismert segédanyagok, melyek megkönnyítik a tervezést és megvalósítást, ugyanakkor vannak olyan környezeti-hitéleti segédletek, melyeket vagy egyáltalán nem ismernek, vagy csak nagyon kevesen.

Az ismert segédanyagok tekintetében is sokszor kaptam általános válaszokat, a konkrét válaszok között döntően többségben voltak azok a hitéleti segédanyagok, melyekbe bele tudják építeni a környezeti tartalmat, míg azok a szakirodalmak, ahol a környezeten van a hangsúly, és ahhoz kapcsolják a hitéleti tartalmat, sokkal kisebb számban jelentek meg. Elmondható azonban, hogy ilyen formában a hipotézisem beigazolódott, vannak olyan segédletek, internetes oldalak, amiket széles körben ismernek, és alkalmaznak is. A válaszokból azonban kiderült az is, hogy vannak olyanok, amelyeket nem ismernek, legalábbis nem említettek meg, így a segédanyagoknál ezekből a kiadványokból, illetve honlapból ismerttettem néhányat.

A dolgozatom témáját illetően a hitélet és a környezet kapcsolatát vizsgálva jobban beleástam magam az elérhető hazai és külföldi szakirodalmakba. Saját magam számára is meglepő volt, hogy ténylegesen milyen kevés az ezzel kapcsolatos elérhető anyag, ugyanakkor pont ez volt az, ami a dolgozatomon kívül további kutatásra ösztönöz.

Összességében a dolgozatomat, és a kutatást is sikeresnek érzem, az ezzel való munka során nagyon sokat fejlődtem szakmailag, ugyanakkor nagyon sok további kérdést vetnek fel bennem, amelyek újabb kutatási területeket jelölnek ki számomra. A kapott eredmények 46 református óvodára nézve reprezentatívak, vélhetően a többi óvodában is hasonló a helyzet a környezeti és hitéleti nevelés komplexitása kapcsán, a jövőben a kutatásomat mélyinterjúkkal és tevékenység hospitálásokkal kívánom bővíteni. Egy bizonyos, a református óvodákban megvalósuló nevelés kapcsán, nagyon jelentősen befolyásoló tényező a pedagógusok hitbéli elköteleződése, ez az alap, amire ráépül utána a komplex tervezés és megvalósulás is.

Hiszem és vallom, hogy az intézményeinkben csak a következő képpen valósulhat meg a nevelés: *„Neveld a gyermeket a neki megfelelő módon, még ha megöregszik, akkor sem tér el attól.” Példabeszédek 22,6* Ha hitben, példaadással nevelünk, akkor a gyermekeknek egy olyan alapot tudunk biztosítani, amely egész életükben megtartja őket.

FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

SZAKKÖNYVEK

ATKINSON & HILGARD: *Pszichológia*. Osiris kiadó, Budapest 2005.

FODORNÉ Nagy Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*, MRE Kálvin János kiadója, Budapest 1996.

KISS Tihamér: *A gyermek erkölcsi fejlődése* Református Pedagógiai Intézet, Budapest 2000.

MÉREI Ferenc–V. BINÉT Ágnes: *Gyermelelektan*, Gondolat kiadó, Budapest 2001.

Michael COLE- Sheila R. COLE: *Fejlődéslelektan*, Osiris kiadó, Budapest, 2006.

PERLAI Rezsőné: *Erkölcsi nevelés az óvodában – Az óvodáskor viselkedéskultúrája* Falccus Kiadó, Debrecen, 2014.

Friedrich SCHWEITZER: *Vallás és életút* MRE Kálvin János kiadója, Budapest 1999.

SZENCZI Árpád: *Professzionális nevelés – értékközvetítés társas-lelkületi alapon*, Eötvös József Kiadó, Budapest, 2018.

Kalevi TAMINNEN, Laulikki Vesa, Markku Pyysiainen: *Hogyan tanítsunk hittant?*, Evangélikus satjóosztály, Budapest, 2001.

FOLYÓIRATOK

HORVÁTH Dániel: Környezeti nevelési lehetőségek a történelemtanításban in *Új Pedagógiai Szemle* Budapest, 56. évfolyam, 5. szám, 2006. május 79.

KISS Tihamér László- A gyermek erkölcsi nevelésének bibliai alapjai, célja és didaktikai elvei in *Theológiai Szemle*, 1997. 40. új évfolyam 1-6.szám
https://adt.arcanum.com/hu/view/TheologiaiSzemle_1997/?pg=193&layout=s (letöltve: 2024. 03. 20.)

LOUV, Richard VITAMIN N FOR THE SOUL: How Nature Can Nourish the Spirit of Children and Adults <https://www.childrenandnature.org/resources/vitamin-n-for-the-soul-how-nature-can-nourish-the-spirit-of-children-and-adults/>

SCHEIN, D: Nature's role in children's spiritual development. in *Children, Youth and Environments*, 2014. Vol 24. No. 2. University of Cincinnati 78-101.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv> (letöltve:2024.02.05.)

363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor> (letöltve: 2024.02.29.)

BONCZ Imre (szerk.): Kutatásmódszertani alapismeretek. [online] Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, 2015.
https://www.etk.pte.hu/protected/OktatasiAnyagok/%21Palyazati/sport/Kutatasmodszertan_e.pdf [2024.04.06.]

HÉRA Gábor- Ligeti György: Módszertan- A társadalmi jelenségek kutatása [online] Osiris kiadó, Budapest, 2014. <https://www.szaktars.hu/osiris/view/hera-gabor-ligeti-gyorgy-modszertan-bevezetes-a-tarsadalmi-jelensegek-kutatasaba-osiris-tankonyvek-2005/?pg=6&layout=s> (letöltve: 2024.04.06.)

KÖVÉR Sándorné, PAPP Lászlóné, VÁRADI Gáborné: *A református óvodai nevelés keretprogramja*, Református Köznevelési és Közoktatási Intézet, 1998.
https://refpedi.hu/documents/1542/ovi_kerettanterv1998_HbG4Fe1.pdf (letöltve: 2024.03.01.)

Magyarországi Református Egyház Országos Óvodaprogram:
<https://www.orszagosovodaprogram.hu/a-beruhazasrol/> (letöltve: 2024.03.11.)

Magyarországi Zöld Óvoda Program és Hálózat, Vidékfejlesztési Minisztérium:
<https://zoldovoda.hu/uploads/articles/203/Magyarorszagi-Zold-Ovoda-Program-es-Halozat.pdf> (letöltve: 2024.04.01.)

Református Tananyagtár Hiszem és Tudom aloldal: <https://hiszemestudom.reftantar.hu/>

INTERJÚ

ABLONCZYNÉ Vándor Margit, Református Pedagógiai Intézet pedagógiai előadója, óvodapedagógus, szaktanácsadó. Személyes interjú, Budapest, 2024.02.15.

PEDAGÓGIAI PROGRAMOK

Báranyfelhő Svábhegyi Református Óvoda Pedagógiai Programja. <https://refovi.hu/> (letöltve: 2023.08.21.)

Édenkert Pápai Református Óvoda Pedagógiai programja:
https://edenkert.reformatus.hu/files/pedprog_2024.pdf (letöltve: 2024.02.05.)

Fehér Kavics Kelenföldi Református óvoda Pedagógiai Programja
https://www.feherkavics.hu/ovoda/ped_prog_6v_fk.pdf (letöltve: 2024.02.06.)

A Fót-Központi Református Egyházközség Száz Juhocska Református Óvodájának Pedagógiai Programja <https://szazjuhocska.fotiref.hu/index.php/dokumentumaink/> (letöltve: 2024.02.06.)

Jászberényi Református Egyházközség Gólya Óvodája és Bölcsődéjének A szeretet útján járva Pedagógiai Programja:
<https://www.jaszberenyireformatus.hu/ovi/admin/docs/10/G%C3%B3lya%20Pedag%C3%B3giai%20program2019.pdf> (letöltve: 2024.02.10.)

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: A református óvodák elhelyezkedése **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
2. ábra: A települések aránya, hol dolgozik az óvodapedagógus **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
3. ábra: Mióta református fenntartású az óvoda? **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
4. ábra: Felekezeti megjelenések az óvodában **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
5. ábra: Áhítatok/csendes percek gyakorisága az óvoda életében **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
6. ábra: Hitéleti tevékenységet tartó személyek megoszlása. **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
7. ábra: Óvodapedagógusok jelenlétének aránya a szakos kollégák által tartott hitéleti foglalkozásokon..... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
8. ábra: Ismert hitéleti téma egyéb tevékenységekbe való beépítésének megoszlása **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
9. ábra: Az óvodapedagógus saját hitéleti témájának más tevékenységekbe való integrálásának eloszlása **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
10. ábra: Hitéleti téma külső világ tevékeny megismerésébe való integrálása **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
11. ábra: Ünnepekt világnapok eloszlása **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
12. ábra: : Hitéleti-környezeti nevelés komplex továbbképzésen való gondolkodás **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
13. ábra: Loui Giglio könyvei..... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
14. ábra: Michelle Medlock Adams Dínós Áhatatok című könyve ... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
15. ábra: Fráter Erzsébet könyvei **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
16. ábra: Segarra, Garcia, Rovira – Bibliai állatok című könyv..... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
17. ábra: Vitális Ilona-Gaál Éva Gyere velünk a Biblia korába című könyve **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
18. ábra: Református Tananyagtár– Hiszem és Tudom aloldal..... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
19. ábra: Hiszem és Tudom aloldal Titokzatos bolygónk alegység nyitólapja **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
20. ábra: Titokzatos bolygónk interaktív felület..... **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
21. ábra: Titokzatos bolygónk –Ismeretterjesztő rész **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**
22. ábra: Titokzatos bolygónk – Segédanyagok aloldal **Hiba! A könyvjelző nem létezik.**

MELLÉKLETEK

1 számú melléklet

Ablonczyné Vándor Margittal készített interjú:

Tud-e számot mondani arról, hogyhány református óvoda van?

Nagyon sok a többcélú intézmény, illetve a több telephellyel, tagóvodával rendelkező intézmény, így pontos adat nincs. 133 az utolsó adat.

Egy újonnan református fenntartásba került óvoda (akár új építésű, akár táblacserés) kérték-e segítséget a pedagógiai programhoz? Elfogadták-e a kínált segítséget? Módosítottak-e rajta?

2023-ban zárult le az Országos Óvodaprogram. A projekten belül volt alap, amit az intézmények kaptak. Az alap az 1998-as Református Óvodai Keretprogram. Az Országos Óvodaprogram egy segédanyagot nyújtott, az új vezetők ezt használták, sokszor egy az egyben, majd később átdolgozták.

Milyen kapcsolata van az RPI-nek az óvodákkal?

Van egy levelezőlistánk a református óvodákkal, illetve szakmai programokat, továbbképzéseket is szoktunk nekik szervezni

Milyen segítséget nyújt(hat) az RPI a református óvodáknak?

Létrejött a református óvodák honlapja az RPI-n belül. (<https://refovi.reformatus.hu/>) Itt nagyon sok szakmai anyag van főnt, amit a regisztrált pedagógusok le tudnak tölteni. A holnapon találhatóak még különböző munkacsoportok, ezeken belül is vannak főnt szakmai anyagok, segédletek. A környezeti nevelés a keresztyén munkacsoporton belül nagyon sokszor előkerül. Az alapkővek munkacsoport induló óvodáknak készült, olyan témákat dolgoznak fel, melyeket szakmai szempontból be tudnak vinni az óvodába. Az óvodai nevelés témakörében mindig az üzenethez végzünk komplex keresést. A keresztyén nevelés munkacsoport bibliai történeteket foglalkozik, olyanokkal melyekben sok mindennel találkozik a gyermek, illetve ezekben hogyan lehet megtalálni az üzenetet, kulcsszavakat. A környezeti nevelésre vonatkozó komplexitás főként a kreatív műhely munkacsoportban valósul meg.

Ön szerint van igény az óvodapedagógusokban, hogy a hitéletet minél jobban beleszóják a gyermekek mindennapi tevékenységeibe?

Ha keresztyén szellemben nevelnek, akkor automatikussá válik a mindennapokba való beépítés.

Az óvodákban van-e a reformátuson kívül más felekezeti hitéleti foglalkozások? Ha igen, milyen felekezetűek?

Ezt az óvodák igény és fenntartói hozzájárulás alapján döntenek erről. De nagyon fontos leszögezni, hogy az óvodában keresztény szellemiségben nevelünk, nem felekezeti megosztásban.

A környezeti-hitéleti komplex tevékenység kapcsán mi a legjobb élménye?

A szaktanácsadói mesterműsorításom, melyen a Csodálatos halfogás történetét dolgoztuk fel. Nagyon sok mindent bele lehetett építeni. Isten csodáit, mesterségeket, a régi népi kultúra elemeit, foglalkozásterületeit. A feldolgozásba bele lehetett tenni drámapedagógiai elemeket. A foglalkozás során dramatizáltunk, kis halakat készítettünk közösen, majd horgásztunk, ezáltal élmény nyújtva a gyermeknek.

2.számú melléklet

9.4. A külső világ tevékeny megismerése

Az óvodás gyermek szüntelenül felfedezi környezetét, és eközben számára fontos tapasztalatok birtokába jut. A környezet megismerése révén sokoldalú matematikai tapasztalatokat szerez, hiszen életünk tele van matematikai tartalommal.

A környezettudatos magatartás formálása elsődleges, kiemelve az egyén és a társadalom kapcsolatát, és felelősségét.

A természetszeretetre és védelemre való nevelést lakóhelyünk élővilágának, a helyi értékek megismertetésével kezdjük. A rácsodálkozást követi a természet megszerettetése, majd az érte való cselekvés gyakorlása.

A gyermekek megismerik a szülőföld, az ott élő emberek, a hazai táj, a helyi hagyományok, a szokások, közösséghez való tartozás élményét, a nemzeti, a családi és a tárgyi kultúra értékeit.

Az óvoda udvarán figyeljük az évszakok és az időjárás változásait, gondozzuk a kiskertet.

Évszaknak megfelelően tevékenykedünk a gyermekekkel közösen: télen madarakat etetünk, játszunk a hóval, tavasszal rügyeket, hajtásokat figyelünk, csíráztatunk, palántázunk, ültetünk, gereblyézünk, talajt előkészítünk, nyáron locsolunk, homokvárat építünk, gyomlálunk, ősszel terméseket gyűjtünk, falevelet gereblyézünk, udvart rendezünk, betakarítjuk a kiskert terméseit.

Tevékenységeink során mindent megnézünk, megfogunk, beszélünk róla, használunk nagyítót, kis kosarat, kis seprűt, lapátot, ásót. Észrevesszük a madarakat, a kis bogarakat, lepkéket, hangyákat, ásás során gilisztát figyelünk.

Sokat beszélgetünk, a gyermekek élményeit, mondanivalóját elsődlegesnek tekintjük. A kötöttségektől mentes gondolkodást és a beszédkedv támogatását fontosnak tartjuk. Fontosak vagyunk egymásnak, így segítjük elő, hogy a gyermekek önálló véleményt alkothassanak környezetükről, a szépségről, különlegességről.

Az emberek és a természet világával való ismerkedésünk során élünk az információs és kommunikációs technika eszközeinek használatával is. IKT eszközöket minden esetben az óvodás korú gyermek életkori sajátosságaihoz, kíváncsiságukat figyelembe véve és megfelelő mérték mentén haladva alkalmazzuk, elsődlegesen az óvodapedagógusi munka felkészülő, tervező szakaszában, pl. CD lejátszó, fényképezőgép, internet, laptop, projektor.

Célok

- ☐ szerezzenek olyan tapasztalatokat a külső világ felfedezése során, amelyek révén képessé válnak az életkoruknak megfelelő eligazodásra,
- ☐ alakuljon bennük a természet, az élet tisztelete, az élőlények iránti szeretet, kímélet,
- ☐ legyenek tapasztalataik a szűkebb és tágabb természeti, emberi, tárgyi környezet formai, mennyiségi, téri viszonyairól,
- ☐ alakuljanak azok a magatartási formák, szokások, amelyek a természeti, társadalmi környezet megóvásához és megbecsüléséhez szükségesek,
- ☐ fogalmazzák meg a környezetről szerzett tapasztalataikat az adott beszédhelyzethez alkalmazkodva.

Feladatok

- ☐ a folyamatos, cselekvő tapasztalatszerzés biztosítása a közvetlen és tágabb természeti környezetről,
- ☐ a környezet szépségének felfedeztetése, megóvására nevelés,

- ☐ az ember alkotta mesterséges környezetben való eligazodás segítése, a környezetkultúra, környezettudatos megartás alakítása,
- ☐ a matematikai kíváncsiság és érdeklődés kibontakoztatása a környezet formai és mennyiségi viszonyainak felfedezésével,
- ☐ annak felismertetése, hogy környezetünknek magunk is alakítói vagyunk (élősarok, teremdzítés),
- ☐ a testséma és térpercepció fejlesztése,
- ☐ az évszakok változásának érzékelésével, az ünnepek a népi megfigyelések, a készülődés örömeinek megérettetése,
- ☐ keresztyén értékeink szerint a teremtett világ szépségeinek felfedeztetése,
- ☐ nemzeti kultúránk, hagyományaink játékba ágyazott felidézésével a hazaszeretetük, szülőföldhöz tartozásuk erősítése.

A fejlődés jellemzői az óvodáskor végére

- ☐ pozitívan viszonyulnak az őket körülvevő természeti környezethez, óvják azt,
- ☐ az ember alkotta közvetlen környezetben képesek tájékozódni,
- ☐ családjukról, önmagukról, lakóhelyükről megbízható tudásuk van,
- ☐ az évszakok változását, napszakokat ismerik, aktívan, örömmel vesznek részt a néphagyományhoz, hitélethez, kapcsolódó ünnepeken,
- ☐ képesek ok-okozati összefüggések felismerésére, megfogalmazására,
- ☐ képesek cselekvéses úton különféle dolgok csoportosítására, ahhoz szempontok találására,
- ☐ tudnak számlálni, mennyiségeket, térbeli viszonyokat megkülönböztetni

[file:///C:/Users/Mester/Downloads/reformatu_59_20210925_1632541841%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Mester/Downloads/reformatu_59_20210925_1632541841%20(1).pdf)

3. számú melléklet

Hitéleti nevelés és a külső világ tevékeny megismerése tevékenységek kapcsolata- kérdőív

Kedves Kollégák!

Szova Zsuzsanna Eszter vagyok, a Bárányfelhő Svábhegyi Református Óvoda óvodapedagógusa, emellett a Károli Gáspár Református Egyetem Neveléstudomány MA szakos hallgatója. Diplomadolgozatomban a református óvodákban megjelenő hitéleti nevelés és külső világ tevékeny megismerése tevékenységek kapcsolatát vizsgálom.

A kérdőív kitöltése anonim, körülbelül 10 percet vesz igénybe, és nagyban hozzájárul a kutatásom eredményességéhez.

Előre is köszönöm a kitöltést, és a segítséget!

Áldás, békesség!

1. Az Ön neme (nő, férfi)
2. Hol óvodapedagógus? (Főváros, Vármegyeszékhely, stb...)
3. Mióta dolgozik óvodában?
 - Ebből mióta dolgozik óvodapedagógusként?
4. Az óvoda, ahol jelenleg dolgozik, mióta református fenntartású?
5. Az óvodájában van-e a reformátuson kívül más felekezeti hitéleti foglalkozások? Ha igen, milyen felekezetűek?
6. Az áhítatok/csendes percek megjelennek-e az óvodások életében, ha igen milyen rendszerességgel?
7. A csoportban tartott, tervezett hitéleti tevékenységeket (nem áhítat!) ki tartja?
 - Lelkipásztor
 - hittanoktató
 - más, hittanoktató végzettségű kolléga
 - Ön, mint hittanoktató végzettségű
 - Ön, hittanoktatói végzettség nélkül
8. Amennyiben lelkész vagy hittanoktató tartja a hitéleti tevékenységet, részt vesz-e rajtuk a csoportjával?
 - Nem → Ismeri-e az adott heti témát?
 - Tervezéshez felhasználja-e?
 - Igen → Az adott hitéleti témát felhasználja-e a tervezéshez?
9. Amennyiben a kollégája tartja a hitéleti tevékenységet, úgy részt vesz-e rajta?
 - Nem → Adott heti témát ismeri-e?

- Igen → Tervezésbe beépíti-e az adott heti témát?
10. A saját tervezése során az adott heti hitéleti témát beépíti-e a környezeti nevelésbe?
- Nem
 - Igen → rendszeresen, évente néhány alkalommal

Azoknak, akik a tervezés során beépítik a környezeti nevelésbe a hitéleti tartalmakat, a következő kérdéssor jelenik meg:

11. Milyen módon építi bele a környezeti nevelésbe a hitéleti témát?
- Énekek alkalmazása motivációnak
 - bibliai téma környezeti feldolgozása (pl. Noé bárkája kapcsán páros-páratlan fogalmának elmélyítése az állatok segítségével)
 - A hitéleti tevékenységen alkalmazott szemléltető eszközök alkalmazása a környezeti foglalkozáson
 - Egyéb
 - Melyik az ezzel kapcsolatos legjobb élménye?
12. A felkészülés során mi nyújt segítséget Önnek? (Legalább 3 dolog megnevezése, amennyiben internetes forrást használ, kérem jelölje meg)
13. Milyen hitéleti segédanyagokat ismer, melyet a környezeti nevelésben tud alkalmazni?
Például: Bolygóőrzök kézikönyve, Leírhatatlan című könyv (legalább 3 megnevezése)
14. Van-e az óvodájának bevált jógyakorlata a hitéleti nevelés és környezeti nevelés kapcsán?

A következő kérdésblokkot azok is megkapják, akik nem használják fel a hitéleti témát a környezeti tervezés során:

15. Az óvoda épületében, csoportszobákban megjelenik-e a környezet és a hitélet kapcsolata? Ha igen, milyen módon? (bibliai növények a csoportnevek, a csoport igéje növényekkel készített dekorációba van foglalva)
16. Mely világnapokat ünnepli az óvoda? Ezekben megjelenik-e a hitélet? Ha igen, hogyan? Ha nem, akkor van-e relevanciája, hogy megjelenjen?

17. Van-e egyéb, óvodai program (akár szülőkkel közösen) melyen a hitélet és a környezeti nevelés kapcsolata megjelenik? (például kirándulás, sportnap, stb..) Ha igen, hogy jelenik meg ezekben a hitélet?
18. Gondolkodott-e már azon, hogy olyan képzésen részt vegyen, amely a hitélet és a környezet komplex tervezési lehetőségét segíti elő?